Svenska språket i modern diktkonst. En studie

Bokutgåva

C. E. Fritzes Kongl. Hofbokhandel, Stockholm 1902.
I.

Växtlifvet på den svenska skönlitteraturens fält har jemväl under de senast förflutna årtiondena uppvisat en glädjande frodighet, och, hvad bättre är, det har frambringat mycken god frukt: vi ha genomlefvat en blomstringsperiod för svensk vitterhet. Af de sedan 1870-talet bortgångna skalder som skrefvo på vårt modersmål ha några tvifvelsutan för oöfverskådliga tider fått hvar sin fasta plats i de fosterländska minnenas helgedom; men också bland de nu lefvande vittra männen och qvinnorna är det för visso åtskilliga som af kommande slägten bli på samma sätt hedrade.

En ej ringa del af äran för att på svenska språkets område en poetisk litteratur af lofvärd beskaffenhet kunnat uppblomstra tillfaller onekligen den offentliga kritiken, för så vidt den utöfvats samvetsgrannt och med erforderlig insigt.

Visserligen har alltför mycket af ofullgången s. k. poesi, mycket rimmadt och orimmadt elände, med orden skaldekonst och vitterhet till skyltar, kommit i dagsljuset; men ganska säkert är att vår nyare litteratur skulle ha varit qvalitativt sämre, om det ej funnits rättvisa och sakkunniga granskare, som dels vägledt den läsande allmänheten, dels hejdat vissa »apollosöners» raggiga och otämda pegaser, dels äfven uppmuntrat lofvande, men blygsamma och öfverdrifvet sjelfkritiska talanger och snillen.

Vitterhetskritiken hos oss lider emellertid af ett nästan genomgående fel som haft synnerligen skadliga verkningar, nämligen det att för litet taga hänsyn till *språkbehandlingen* i de arbeten som befunnits värdiga kritik. Åtminstone enligt mina iakttagelser angående litteraturanmälningar förekommer i dem rörande språkets beskaffenhet antingen och för det mesta ingenting eller blott några allmänna fraser om att språket är »godt», »mönstergillt», »höjdt öfver allt beröm» eller »dåligt», »ovårdadt», »under all kritik» o. s. v., i bästa fall med några – mången gång illa valda – exempel på mindre lämpliga eller förkastliga ord, ordgrupper, uttryck, satser och periodbildningar.

Så skulle det ju icke vara. Ty en litterär produkt må befinnas hur grundlig och tankediger eller spirituell och poetisk som helst – om språkbehandlingen deri är i större mån otillfredsställande, så är denna skrift i ett hufvudsakligt afseende underhaltig och borde utan skonsmål brännmärkas som sådan. Och det finnes ingen förnuftig anledning hvarför läsningen af en till innehållet bra bok skall behöfva ske under tortyr för bildade läsares språksinne eller till skada för icke bildade personers ännu outvecklade språk- och skönhetskänsla.

Det synes mig alldeles nödvändigt att forskarna i och vårdarna af vårt fagra modersmål vida omsorgsfullare och kraftigare än hittills värna det mot sjelfsvåld och förderf. Synnerligast borde hvarje skrift som vänder sig till ett större antal läsare underkastas en på objektiva grunder fotad pröfning af kunniga, erfarna och rättvisa domare. Inför sådana borde ställas ej blott arbeten af vitterhetsidkare, oafsedt deras olika grundåskådning, i främsta rummet de författare hvilkas produkter blifvit af samvetslösa eller ovederhäftiga granskare obehörigen framställda som mönster, utan äfven historiska verk, läroböcker och populära skrifter, men, framför allt, bibelöfversättningar, förslag till psalmböcker, kyrkohandböcker och katekeser, vidare homiletisk och annan uppbyggelselitteratur, förslag till lagar och författningar m. m. d. Hvad som hittills utgifvits af dessa slags skrifter är, i allmänhet taget, för visso icke sådant, att det lofvar önskvärd trygghet för framtiden.

Den art af kritik jag här tagit mig friheten att påminna om blefve ett omfattande, svårt och grannlaga arbete; men om det utfördes med nöjaktig omsorg, skulle det lända till omätlig nytta för hela vår andliga kultur. Får deremot, i hvad den språkliga kritiken beträffar, allt gå som hittills, så kan det hända att både språket och kulturen taga en *obotlig* skada.

Att författare i allmänhet och skalder i synnerhet visa sig ömtåliga för kritik, det är helt naturligt och behöfver intet urskuldande. Om en skriftställare som sjelf är hofsam mot andra utsättes för orättvisa och kränkande tillmälen eller blott för obilliga domar öfver hvad han offentliggjort, så är han i sin goda rätt, i fall han blir förbittrad, klagar och försvarar sig.

Men vissa af de nu lefvande vitterhetsidkarna i vårt land, särskildt några som titulera sig sjelfva »moderna», ha alltför höga tankar om sina poetiska gåfvor, sina skriftalster och sin betydelse. Det händer dem ibland, att de förlora sinnets jemnvigt äfven vid i allo befogade påminnelser angående deras litterära produktion, och ej minst tyckas deras nerver komma i uppror, om någon, med full befogenhet, säger dem, att de åsidosatt språkets rättmätiga kraf.

Åtskilliga af dessa ordets män finna sig dock sjelfva oförhindrade att fara fram både orättvist och hänsynslöst i förhållande till motståndare och äfven emot andra, hvilkas grundåskådning icke öfverensstämmer med deras egen. Meningsfränder och smickrare deremot få af dem ofta nog beröm äfven för hvad som ej är beröm värdt eller kunna glädja sig åt en öfverseende mildhet, der sträng tillrättavisning varit af nöden.

Denna taktik, med sina emellanåt ganska tydligt framträdande försök till utöfning af skräckvälde, åstadkommer lätt nog den skadliga verkan att ärliga och oveldiga kritici låta skrämma sig från att sjunga ut med sanningen och att sålunda en kritik af det ensidiga och skefva slaget får ett oberättigadt öfvertag[1].

---

* * *

Bland Sveriges nu lefvande vitterhetsidkare är nog herr *Verner von Heidenstam* den som varit mest utsatt för vådan och olyckan att bli öfverskattad.

Obestridligt är att flere af denne författares arbeten fått röna ett gynnsamt emottagande äfven af fullt kompetenta och samvetsgranna domare. Så exempelvis »Vallfart och vandringsår», hvars första upplaga (1888) föranledde ett särdeles vänligt omdöme af sjelfva Viktor Rydberg. Så äfven »Karolinerna» (1897 och 1899), mest dock andra delen, äfvensom »Heliga Birgittas pilgrimsfärd» (1901). År 1895 utgaf hr von H. ett band »Dikter», som visserligen icke i någon betydligare mån tilltalade vare sig den sansade kritiken eller den bildade allmänheten, men som af några anmälare helsades med nästan bedöfvande välkomstrop.

I det hela taget synes namnet Verner von Heidenstam ha inom åtskilliga kretsar uppnått ett ej ringa anseende. Flere ha funnit hans böcker intressanta och värdefulla; alla eller de flesta tillerkänna honom mångsidighet jemte en betydande originalitet i uppfattning och framställningssätt m. m. Men hans litterära kotteri och dess illitterära eftersägare ha ansett dessa loford alldeles för matta. Enligt deras mening finnes på det svenska helikon blott en plats som är hög och god nog åt hr von H., nämligen den främsta. Redan 1897 förklarade hr von Heidenstams biograf i Nordisk Familjebok, att von H. »kan betraktas såsom *vår främste nu lefvande skald af det yngre släktledet*». Och i slutet af år 1900 fick man i ett svenskt dagblad – som stod ifrågavarande författare mycket nära och på hvars medarbetarelista hans namn säkerligen var i visst afseende det främsta – läsa den öfverväldigande försäkran att »***allt*** *hvad hr Verner von Heidenstam på senare åren skrifvit präglas af en konstnärlighet och en klassicitet, som ingen af våra skriftställare förfogar*

öfver». Men att på en gång vara den mest konstnärlige och den mest klassiske af alla våra skriftställare, det måste, särskildt ur den poetiska formens synpunkt, anses liktydigt med att vara den ypperste af alla våra skriftställare, således naturligtvis äfven den störste af alla våra skalder.

Några veckor efter den ofvan anförda värdesättningen i Svenska Dagbladet utkommo nya och – ehuru derom ingenting meddelas vare sig å titelbladen eller på annat sätt – delvis ändrade upplagor af såväl »Dikter» som »Vallfart och vandringsår».

* * *

Om hvad som bör kallas skönt eller osködnt ha i alla tider yppat sig olika uppfattningar. Angående skönheten och smaken ha tyvärr ännu icke kunnat uppställas tillräckligt objektiva, fullständiga och derför allmängiltiga lagar. Men om *vissa* grundlagar för det skönas rike äro likväl alla verkligt tänkande menniskor ense. En af dessa grundlagar är att ingenting får i djupare mening anses skönt, om det står i öppen strid med hvad som är sannt. En annan sådan lag, hvars giltighet väl sällan förnekats och aldrig borde förnekas, är att hvad som uppträder fientligt mot nödvändiga och förnuftiga samfundslagar också är fientligt mot skönhetens natur och väsende. Bland de till vitterhetens rike hörande områden der icke godtycke och okynne, utan lag och rätt måste oinskränkt herska är jemväl att räkna formgifningens, språkbehandlingens. Och krafvet på språkets omsorgsfulla vård har icke en blott relativ, utan en absolut giltighet; det är af hög *etisk* betydelse.

I den öfvertygelsen och med den förutsättningen att till poetisk konstnärlighet ovilkorligen höra förmåga och vilja att iakttaga gällande språklagar har jag under läsning af hr von Heidenstams förut nämnda diktalster gjort undersökningar särskildt rörande *vissa* egenskaper i det språk (inklusive de metriska regler) hvari författaren klädt sina känslor, fantasier och tankar. Mitt syfte har varit att lemna bidrag till det bevismaterial som kräfves för ett rättvist och allsidigt bedömande af hr von Heidenstams poetiska alstring.

Läsaren skall snart finna, att jag, å modersmålets vägnar, icke uppträder med några orimliga fordringar – fel mot språklagarna begå alla författare, äfven de allra främste – och särskildt att jag icke sökt otillbörligen kringskära området för de friheter som af gammalt pläga sammanfattas i uttrycket »licentia poetica». Men uppenbart är att krafven på god svenska i vittra arbeten måste vara ej obetydligt större nu än blott för några år sedan.

På det ej mot min kritik må kunna invändas att den saknar erforderligt underlag, har jag ur de ifrågavarande skrifterna anfört exempel i tillräckligt antal. Mina egna omdömen och uttalanden har jag begränsat till de nödvändigaste. Hufvudsaken är att enhvar må kunna af de anförda profven sjelf bedöma hur vår »mest konstnärlige» och »mest klassiske» skalds sångmö hittills rört sig i vårt språks klädebonad.

II.

Hufvudinnehållet i denna skrift skall, såsom redan blifvit nämndt, bestå af en undersökning rörande språkbehandlingen i två bland hr Verner von Heidenstams vittra arbeten, och jag öfvergår nu till denna uppgift.

Bland det betänkligaste i hr von Heidenstams skriftställarskap är att han röjer felaktiga eller oklara föreställningar om en stor mängd *svenska ords och uttrycks rätta betydelse och användning.*

Exempel ur *Vallfart och vandringsår.*

En bagare i Ninive hade ett bisarrt sandstensblock,

som, fäst med krampor, *gjorde fönsterkarmen* (29).

lata kon, som slickar *sina jufrer* (32).

Nog står väl författaren bra ensam om det rönet att kor ha mer än ett jufver.

Han plitar långt på natten vid sin lykta,
i det hans kvinnor lustigt njuta af
sitt sorbetglas (32).

Hr von Heidenstam tyckes tro, att *i det (att)* och *under det (att)*, (medan, »mens») äro synonyma uttryck.

Vid Döda hafvet lär, enligt hr von H, ibland rasa en sirocco (= sirocko) så vidunderlig, att

han reser vattnet jämnt och rätt (39).

På ett annat ställe omtalas en klocka,

pyntad med kläpp af *digraste guld* (48).

En mig veterligen hittills okänd betydelse hos det gamla hedervärda ordet *diger.* Jfr »diger lunta», »digra moln», »digerdöden», »Olof Digre» m. fl.

På sid. 86 omtalas hurusom

två *till hängning smidda* ringar
sakta vaggade i taket af och an.

Der uppgifves ock, om en viss Arslan, att han

föll knä på portens tegelgolf,

och sid. 94 frågar en scheriffdotter sin älskare:

Har redan soln gått upp? *Du ser så ängsligt?*

Om en österlänning förtäljes, såsom något berömvärdt, att

aldrig krökte ett skamligt *skämt*
hans djärfva befallande *mun* (115).

Värdet af detta loford står naturligtvis i direkt proportion till möjligheten af att *kröka munnen*, när man skämtar.

På tal om en mässingsspegel försäkras, att den

sträcker
ett ljungande *sken* likt en sol (120).

Judéen liknar dessa hemska *korsvägar, på hvilka* i aflägsna bygder *hvarje förbigående kastar en sten* (126).

Förf. hade bort uppgifva namnen på de abderitiska bygder der hvarje menniska som passerar en viss korsväg kastar en sten på den. Det måtte bli beqväma och trefliga passager! Antagligen ville förf. säga, att de kastande personerna befinna sig *på vägar* och *från dem* kasta stenar. – (Uttrycket »i aflägsna bygder» kan

förnuftigtvis icke höra till den bisats der det förekommer – om så vore, skulle det utgöra en adverbiell ortbestämning till *kastar*; men detta antagande vore orimligt –, utan måste betraktas som en vilseförd attributsbestämning till *korsvägar.*)

Den anförda lilla perioden, som mot slutet af år 1900 af förf. intogs i en ny upplaga, är, i sin helhet, ganska intressant och på visst sätt typisk för hr von Heidenstams prosastil – hvarom en bekant och berömd litteraturgranskare yttrat, att den numera »står på en höjd som knappast kan öfverskridas».

Jag fick ro, *i det att* han fick plågas (155).

På sid. 169, 170 talas om ett tyst land,

så blått, så ljust som lindadt i en våd
från Kretas eller Cyperns väfstol, hvilken
bland *ljusa blå* och *ljusa röda silken*
knappt fäller in en enda *dämpad tråd.*

Om ett värdshus i Bougival få vi den vigtiga upplysningen att der

Af mat fanns litet, *fast* dess mer af viner (187).

Till aska och mull stöp kolossen ned (189).

Ett högst besynnerligt tilltag af en koloss, närmare bestämdt: en bild som »vår stamfar vilden» rest upp åt sig vid brynet af en dyster hed och som var så stort tilltagen, så hög och bred, att »himlen skymdes» af densamma. Kanske gick det likväl helt enkelt så till, att kolossen föll (eller stöp) ner och *genom fallet förvandlades till* (låt så vara, fast det är otroligt) *aska och mull.*

På ett annat ställe lemnas ett högeligen intressant, men dess värre dubbeltydigt meddelande om att, vid något tillfälle, på en gård i Rom

ett lag
af landsmän tvätta *penslar längst i hörnet*
omkring ett lejon (199).

Meningen torde helt enkelt vara att dessa landsmän befunno sig långt borta i ett gårdshörn och der sysslade med att tvätta penslar.

Längre fram förtäljes om en viss kosmopolit, att han »*vid jernvägsrestaurangens fat*» spisar »kryddad, mjölig, smörig *mat*

och korpsvart *biff, som vrenskas under stålet*» (204).

Härvid påpekar jag, att våra ordböcker ej veta af någon annan betydelse för verbalformen *vrenskas* än »gnägga» på ett särskildt sätt och af särskild orsak. I vers och annan poetisk framställning har ordet ej sällan nyttjats, men, såvidt jag vet, städse i grundbetydelsen eller med förståndig anslutning till denna.

Så t. ex. finner man hos Tegnér (i »Asatiden») uttrycket »vrenskande spannet» samt hos Östergren (i »Vintervisa») »vrenskande trafvarn», och i Gödeckes nyligen offentliggjorda »Palatinen» talas om en romersk herskare som »höll i tyglar tre vrenskande världsdelar». Jfr Jeremias' profetiska bok 5: 8. Hr von Heidenstams kosmopolit torde nog vara den ende som råkat ut för en vrenskande biff. – Det förefaller rätt öfverraskande, ja t. o. m. en smula löjligt, att samme kosmopolit ögonblicket före sin biffmåltid iakttagit

hurusom »hjältarnes och ärans språk» göres

till mänskligt slarfspråk.

Från en karnevalstid i Rom berättar oss författaren någonting som ingalunda saknar språkligt intresse:

Där nere på Corson man kastade krita,
och *svartaste rockar de menades hvita* (214).

Jemväl *Dikter* bjuda på många semasiologiska öfverraskningar.

Här *dyker* kärrets förruttnade stock,
som ett sjövidunder *till vattenbrynet* (5).

Dyka till, liksom *dyka* ensamt, betecknar en rörelse nedåt (i t. ex. vatten) eller under ytan på vissa slags föremål, i motsats till *dyka upp.* Jfr

»Genomborradt vilddjur *dyker*
vrålande *till djupets dy*» (Tegnér).

»Den sårade hval
till hafsbottnen dyker» (Ling).

Men från Tegnér och Ling återvänder jag till hr von Heidenstam.

Kyrkan skiner som en lampa
bakom *rimmad* lind och lönn (23).

Af mycket lättfattliga orsaker är denna användning af »rimmad» alldeles förkastlig. Förf. bör hädanefter nöja sig med att leverera »rimmad vers» eller »rimmad skinka» och dylikt, men låta träden vara »rimfrusna» eller möjligen »rimfrostiga».

Han tänkte: – Hur hastigt *rosorna spricka!* (39).

Den vise *både i rock och tåga* [!]
slöt *ensamt från gammalt* sitt fönster och log (41).

Gifve här en nöjaktig tolkning de som det vilja och kunna!

I anledning af ett bröllop kläddes

till kyrkofärden en skrinda
med *slöjor*, som *gömts* genom vinter och vår
från alla *de mör som sin myrten fått binda*
där uppe på gården (47).

Island lär, enligt hr von Heidenstams uppgift, en gång i forntiden kunnat uppvisa två tiggerskor som hade

blicken sammansnörpt af skadefröjd (66).

När gömde hämnden yxan vid sin sida,
om ej den mångbetrodde först blef spord! (67).

Midsommarståndet sken från takets lucka (67).

Något för naturforskare att fundera på.

med *darrhändt finger* (70).

Hon *ensamt* ville spänna
den präktigt sydda skon:

– Min drottning, låt mig blifva
hos dig, när du får små.
Min tunga kan *fördrifva*
en längre tid än så (111).

Fast till sådan liten fot
de för stora *målats*,
tag dock mina järnskor mot (129).

Det vatten jag öser med *lamad* hand (140).

med ögonen slutna
drack jag ur mörka Styx – och såg
sedan *allen* det förflutna (160, 161).

han grenslar på tunnan *med lutad käpp* (167).

Är väl gardinen nere,
hvem *sörjer för en gulnad skog!* (177).

I »Barrikadsång» (s. 183) framställes – bland andra, vida mer obehagliga personer och saker – den sällsamma företeelsen af en

yrväckt brandvakt,

som kanske dock, när allt kommer ikring, helt simpelt befanns *yrvaken*, derför att han blifvit brådstörtadt väckt ur sin sömn.

Underliga ting, icke minst i språkligt afseende, förekomma i befallningen

Rif bort de *flor, som edra pannor svärtat*
när där vid *sorgens sotarfest de hängts!* (189).

I poemet »Jairi dotter» får man veta, att, »långt på de saligas ängar»,

Halsband af jordiskt smide,
minnen från bröllopsåret,
buros i lyftadt *svepe* (202).

Mot slutet af samma poem (s. 210) omtalas en öfverdådig person, som

låter *sitt sår förrinna.*

Förut visste man, att *blod, vatten, sand, sorg, menniskolif* och sådant der *förrinna.* C. F. Dahlgren såg en gång »solens gudaglans förrinna, fast i hafvets djup hon döljs», och det var nog en förunderlig syn; men hvarken han eller någon annan, utom »Jairi dotter» och kanske hr von Heidenstam, lär ha sett något *sår* förrinna.

* * *

Betydligt originell är vår skald stundom i sin uppfattning af de grammatiska begreppen transitiv och intransitiv. En mängd verber som annars, alltid eller i viss betydelse, nyttjas intransitivt, utan eller med preposition, behandlas af honom såsom transitiver, och åtskilliga verber som eljest alltid i vissa betydelser få preposition måste hos hr von H. undvara sådan. O. s. v.

Det mål han jagar *slutar att bli*
en skenande häst för hans vagn (Vallf. 14).

»Jag *letar kungaringen*
och sätter på mitt hår!» (Ib. 15).

»Rättfärdiga öfverprästinna,
fråga den syndandes namn!» (Ib. 45).

Viziren kom ...,
pekande sitt svärd, som lyste blodrödt (Ib. 91).

Jag *längtar marken*,
jag *längtar stenarne där barn jag lekt* (Ib. 133).

De tre sista orden innehålla ett särskildt slags grammatisk märkvärdighet. »Leka barn» är ett både vanligt och riktigt uttryck; men förf. menar här uppenbarligen »lekte som barn» eller »lekte, när jag var barn».

Ett bättre lif efter detta
törs ingen längre *tro* (Ib. 146).

Det är i särskild stämning som han [en viss kosmopolit]

trår
sitt hemlands kaj (Ib. 204).

allt, hvad ni blygdes att *yppa hvarann* (Dikter 63).

Svafvelångans täta
skyar *gulnat kåpans väf* (Ib. 129).

Äfventyr på villande väg ...
sorglöst tolkades, men jag förteg
elden, som *falnar mitt sinne* (Ib. 156).

Såväl *gulna* som *falna* äro och ha alltid varit intransitiva verber, det förra med betydelsen »bli gul», det senare tämligen synonymt med »blekna», »vissna» o. s. v. Inkoativa verber på *-na* ha aldrig annat än undantags- och nödfallsvis eller af okunnighet nyttjats transitivt, och det af en mycket naturlig och förnuftig orsak. Jfr *blekna, glesna, hvitna, ljusna, mörkna, rodna, smalna, svalna, svartna* o. s. v.

Äldre tiders försök med att använda ett och annat dylikt verb transitivt: *ledsna*, göra ledsen, *vilsna*, göra vilsen, och kanske några till, ha ej haft nämnvärd efterföljd.

* * *

Ofta fogar hr von H. *adverbiella bestämningar* (»adjektivaler», enligt E. von Kræmers terminologi) till adjektiver och participier på ett sådant sätt, att förbindelsen blir otydlig eller rent af meningslös.

betesfältets *eldigt vackra* tjur (Vallf. 32).

de *ryktbart förvägna*
hatorbrödernas hus (Ib. 50).

Seinens Niagara
mångtusenstämmigt rykande Paris (Ib. 154).

Fientligt stilla, nästan sorgset, mätte
den gamla värdshusänkan min figur (Ib. 186).

I *Dikter* går förf. nästan ännu dristigare till väga i detta afseende.

färglöst blacknade kappor (6).

de *rostet*[?] *brustna* slagen
[af kon Gulleborgs skälla] (59).

Andra män jag längtar finna
lystet gömda bakom brunnen (93).

ögon, *gråtögdt röda* af år (103),

Där brummar regnet *fradgande grått* (124).

släpigt trötta steg (191).

Ensam på en bänk sitter en husfru

så *blodlöst smal* som en skugga,
så gul som en bild på en gammal skål[!]
som en *urblekt falnande* mattas (214).

I sin starkt utvecklade smak för och trägna användning af dylika förkonstlingar torde hr von H. kunna framställa befogade anspråk på att helsas som den främste.

III.

Hvad den mycket vigtiga *formbildningsläran* angår, visar sig för hvarje något språkkunnig läsare flerstädes, att förf. ingalunda är tillräckligt hemmastadd ens i de elementära delarna deraf. Ordformer och böjningsformer som i vår tid ej gerna eller alls icke borde få träda fram i vårdad skrift påträffas hos hr von Heidenstam i ganska stor myckenhet.

Exempel.

Han vred så nyckeln, som bar åtta *skären* (Vallf. 27).

Neutr. plur. obest. f. »skären» förutsätter ett neutr. sing. »skäre»; men något sådant ord finnes icke i vårt skrifspråk och väl näppeligen i något af våra bygdemål. Å sid. 23 i *Dikter* talar förf. sjelf om »slöa skär» på en trädgårdssax. »Skären» med s. k. akut tonvigt på första stafvelsen är, som alla veta, bestämda f. plur. af det vanliga neutret »skär».

en knippe slagna negerfolk (Ib. 29).

Ett maskulint »knippe» skulle i plur. heta »knippar».

I sitt österländska sinne *frågte* han (Ib. 91).

Detta imperfekt tillhör talspråket i vissa delar af landet, men är icke erkändt och bör ej heller erkännas som riksspråksform. Det förutsätter ett pres. »fråger» och ett supinum »frågt». Hvarken Rydqvist eller Svenska akademiens Ordlista erkänner sistnämnda verbalformer.

Han pröfvar, att vattnet är *ljummet* (Ib. 119).

Denna adjektiviska neutralform, med betydelsen »ljumt», förekommer i några bygdemål, men är oanvändbar i riksspråket.

Vid det Vallf. s. 154 förekommande »nöddes»:

Jag *nöddes* dansa rummet rundt,

måste från riksspråkets synpunkt allvarsamma betänkligheter uppstå. Ordet skulle i supinformerna motsvaras af »nödt», »nödts» eller – enligt rent fonetisk stafning – af »nött», »nötts», och genom denna omständighet (jfr *nöta, nötte, nött*) undanträngdes nästan hela verbet *nöda*, så att numera endast perf. partic. »*nödd*» (och tvungen) är gängse.

Rätt starka tvifvelsmål inställa sig äfven beträffande imperf. »rös»:

Den mjällhvita foten på mattan *rös* (Vallf. 159),

hvars regelrätta supinum skulle vara »rusit» (l. »rysit»).

Barbarer-idealet ... drack mod af pukans larm (Ib. 180).

Hvad skall jag tänka om vår bjällerman,
då nu han står bland folket i det gröna,
i allt *barbarer-idealets* hamn ...? (Ib. 180).

I fall den här kursiverade ordformen vore riktig, borde man ock få säga och skrifva *barbarer-qvinna, basarer-byggnad, dromedarer-puckel, husarer-officer, lavoarer-porslin* o. s. v.?

i hallonrisets *skräfva* (Dikter 59),

som rim på »stäfva». Förf. menar naturligtvis *skrefva.*

Din tomma [?] solskensdans är *lykt* (= lyktad?; Ib. 112).

en *amrikansk* Termit (Ib. 113).

Hundramilade ...
vägarna stego (Ib. 155).

Nästan med samma rätt kunde skrifvas »lagade (=laga) skiften», »lagtimade och urtimade riksdagar», »olagade häktningar», »urbotade brott» o. s. v.; men sådant vill nog ingen vara med om.

på uddens brant,
där brustna *svallar* stänka (Ib. 177).

Denna pluralform tillhör icke riksspråket, är för detta obehöflig och stämmer naturligtvis icke öfverens med den neutrala singularformen *svall.* Pluralen *fjällar*, af *fjäll*, n., har sin egen historia och kan ej åberopas som ryggstöd för hr von H:s nybildade plural. – I våra landskapsmål finnas ett *svall* och ett *svalle*, båda maskulina subst., som skulle i riksspråket hafva plur. *svallar*; men dessa ords plur. äro uttryck för andra begrepp än det som betecknas genom hr von Heidenstams »svallar».

* * *

Att rätt använda *pronomina* är i många fall en vansklig uppgift för hvem som helst. Också träffar man litet emellan, äfven hos erfarna skriftställare, i synnerhet hos poeter, rätt svåra missgrepp vid tjenstgöringsuppdrag åt vissa bland dessa »språkets stackars extraordinarier», såsom Es. Tegnér en gång, betecknande och roligt, kallade orden af ifrågavarande klass.

Hr von H. är en »myndighet» som tämligen ofta gör mindre lyckliga val, när han gifver pronominella förordnanden.

Grundlagar för användning af pronomina äro att dessa skola ha riktig form, ej förvexlas med hvarandra och rätt ansluta sig till sina korrelater, så att ingen tvetydighet eller ens någon svårfattlighet uppkommer. Men i dessa afseenden har författaren åtskilliga synder på sitt grammatikaliska samvete.

Se här några bevis.

alla *dörrar föllo*
som *af sig självt igen* (Vallf. 17).

Men ville hon hustrur i huset
(och det ville människan jämt)
hon drog sina mynt ur barmen
och räckte grannen dem (Ib. 40),

och så fick *hon* då *hans döttrar* till hustrur.

Så snart någon af vännerna ... ville resa sig, tryckte han ned
honom på *sin* plats igen (Ib. 66).

Vi byta, om *det* kräfver,
hans krans mot första hatt af filt (Ib. 172).

Odödligheten söker han, men märk,
hans eget verks och ej *hans* eget ryktes (Ib. 182).

Men Lifvet var flicka att kunna
få byvärdshuset ur *sin* blund (Ib. 208).

Och bar du aldrig galon eller plit,
var dock du den samme. *Det* voro ni alla (Dikter 62).

Menigheten hörde tyst *hans* dom
att lämna landet eller fredlös lefva (Ib. 66).

Förf. menar »den öfver honom fällda domen».

I dag är det bådas er önskedag.
Gud gifve att *vår* vi hade! (Ib. 97).

En tvetydighet som ej ens förtjenar namn, heder och värdighet af ordlek.

Du vardt min lycka och jag tackar dig;
det tillhör hösten, då man bäddar båren (Ib. 151).

Den lärdom sist[?] dock *hvar* bär hem
att Kaïns barn ej akta.
Mot det som högre är än dem,
mitt hjärta öppnas sakta (Ib. 200).

Ett sådant bruk af »dem» är i vår tid ej ursäktligt ens som yttring af stor rimnöd. (Öppna sitt hjerta »*mot* någon» är naturligtvis ett olämpligt uttryck).

Vi kasta undan hennes [den döda systerns, d. v. s. Sveriges] lånta dräkt.
Vi trampa rökelsen till döds[!] med ånger.
Vi bära *henne* under glada sånger.
Ur husets kvalmiga alkover ... (Ib. 223).

Formellt syftar »henne» på »rökelse» och kan ej rätteligen hänföras till något annat ord.

* * *

Verbernas tempus-, modus- och formförhållanden ha spelat förf. åtskilliga spratt. I all synnerhet tyckes lagen om plusqvamperfektets användning ha varit honom en förargelseklippa.

I backen *hann* hon knappt, så var han med (Vallf. 97).

Förf. ville antagligen säga, att hon knappt *hunnit* i backen (d. v. s. ned till marken), förrän äfven han var der nere.

Du hade mig kär. Jag skulle nyss
lagt allt jag *ägt* för din fot (Ib. 144).

Genom detta komiska tempusfel i första strofen och rimmen *väl–fel* i den andra är en i öfrigt ganska vacker trestrofig dikt nästan förderfvad.

Det sjönk i hafvet; till sist *försvann det*
i tio växlande *vandringsår* ...,
det hvita landet (Ib. 197).

Så *satte vi oss guds långa dag*
vid tårtor och en flaska (Ib. 215).

Motsvarigheter till dessa genom kursivering framhållna misstag (s. k. »saltus») finnas verkligen der och hvar äfven hos framstående författare; men de äro naturligtvis icke mindre felaktiga för det.

under tivedsstugornas tak,
där är det rakt som det *regnar*
keruber i mollskinn ... (Dikter 17).

Språkbruket kräfver här ovilkorligen »regnade».

(Hon) nynnade den sången,

hon *hört* när under skeppen
en mö *stått* brud på gången (Ib. 51).

Förf. menar troligen: den sång hon *hörde*, när (vid ett tillfälle) en mö *stod* brud på gången under (de från kyrktaket nedhängande votiv-) skeppen.

Jag *vånne*, sade den ena,
att kardan jag hade med silke full (Ib. 96).

»Vånne» är en konjunktiv-form och här felaktigt nyttjad i st. f. pres. indikativus »vånnar». Jfr Wennerbergs »Ja *vånnar* ja vure så långt härifrå» o. s. v., i »Tösa på svältera».

Rundt bruna höfter hängde i festoner
det grofva tyg, som sparsamt *mättes ut* (Ib. 108).

Meningen var nog att säga något om ett tyg som *hade* sparsamt *mätts ut.*

Om du, om bara du till evigt lefde ...,
hvad gjorde mig att år och dödar gräfde
sin hemska grop åt allt hvad jag *höll* kärt (Ib. 142).

Fåfängt slogs allt guld i väfven,
som i jordens händer *bräns*,
fick jag ej en fåle äfven
som mig *bar* till jordens gräns (Ib. 147).

Rundt torget restes marmorbilder, i hvilka människokroppens
önskan *gudomliggjordes.* (Ib. 171).

Denna punkt torde förefalla de flesta obegriplig. Hvad den kursiverade verbalformen angår, tyckes den här beteckna »var gudomliggjord» l. »hade gudomliggjorts», som ju är någonting annat än »gudomliggjordes».

* * *

I fråga om *sats*- och *periodbyggnaden*, särskildt ord- och satsföljden, är den bundna stilen berättigad till större friheter än prosan, af bl. a. det stora skälet att komponerandet af vers eljest vore nästan omöjligt. Men dessa friheter hafva gränser som ej få öfverskridas. Hr von Heidenstam håller sig i detta fall gerna invid råmärkena mellan det rätta och det rasande, och han gör ibland våldsamma bocksprång in på regellöshetens vildmarker.

Se här några exempel.

Bröderna [d. v. s. Nordens tre folklynnen] ... stannade ... arm i arm framför Paris [trojanaren]. Likafullt bådo de honom ej att säga, hvem af dem som lyckades bäst i berättarekonsten, *ty då* skulle endast en af dem återvända uppmuntrad och glad, men två nedslagna. De bådo honom i stället kyssa den på pannan, som hade minsta utsikten att lyckas, *ty då* skulle endast en återvända nedslagen (Vallf. 6, 7).

Två mycket betänkliga språklogiska fel invid hvarandra.

»Hur omöjligt», hviskade han, »att berätta utan dina bröders stora, naiva ögon, hur gjordt, hur förkonstladt allt!» (Ib. 7).

Den starke vattendragaren lyfte flickan
som om ett barn (Ib. 26).

ett sandstensblock, som bagarn brutit ur
en rasad kungagrift *det förra året* (Ib. 29).

Häpen, hvarför i Mohammeds namn just nu
deras herre fick en sådan lust på mat ... (Ib. 90).

Förf. menar *Häpen öfver att ...*

Vårt lif låg fordom *en dyster hed* (Ib. 189).

Och skylarne *stå lurfvig tapp vid tapp*
som led af gubbar, skyldrande med kvastar (Ib. 205).

I ödemarken, *dit* al och björk
ej våga in och [*dit!*] sjön står mörk (Dikter 14).

Till skåpet hon gick,
där tårtan och kakorna stodo till julen (Ib. 49).

»till julen» kan ej vara bestämning till »stodo», utan måste, enligt sammanhanget, vara attribut till ordet »tårtan och kakorna». Att på *detta sätt* skilja ett prepositionsattribut från dess hufvudord är högst olämpligt.

Förtretad på den sjuka,
som sådant kunnat yrka,
hon mörkret allt såg sluka (Ib. 52).

Sammanhanget i den der perioden påminner om det som kakografiskt exempel någon gång anförda »Okunnig i svenska historien, gick Kalle ut på kräftfiske».

Så lyfte hon ur kistan
med kronan om sin panna
på knät den stackars dockan (Ib. 55).

Likt på en fäll en kastad silfverslant
låg ljus en glimt af sol från mulen himmel
på vallens grönska (Ib. 65).

de mötas blott *att skratta* (Ib. 92).

Jag täljer stridens dunder,
när Himmelsborg blef vårt (Ib. 111).

Förf. kan här icke mena hvad han säger. Han har begått ett språkfel, bestående i en förvexling af olika grammatiska bestämningar. Meningen lär väl vara ungefär denna: »de (l. det) dunder som hördes, när (genom ett anfall) Himmelsborg blef vårt».

Hvar står hennes första bädd?
När ser hon sin vagga redd,
hon, den lilla, hvilkens famn
Gullebarn blott vinner? (Ib. 121).

Ordföljdsfel. Frågan är naturligtvis om en famn som *blott Gullebarn* (och ingen annan) vinner.

Ej hittar människan en ört bland gräsen,
som vind och väder snabbare slå ner,
och aldrig formar hon af markens ler
så skört ett käril *som sitt eget väsen* (Ib. 153).

Dylika zeugmatiska »friheter» äro naturligtvis högst olämpliga och förekomma ej heller hos tänkande skriftställare.

Små tjufvar till gossar tumla i damm
med *benen bredt*[!], med magen fram (Ib. 167).

Ett visserligen rätt ofta uppdykande, men icke dess mindre ologiskt och för den skull dåligt konstruktionssätt är det som exemplifieras genom följande profbit:

När någon af de vördade äldste aflägsnade sig, var det bruk att hela församlingen reste sig (Ib. 170).

Riktigt hade varit att skrifva: »Det var ett bruk (Bruket fordrade,) att, när någon af de vördade äldste aflägsnade sig, hela församlingen stod upp (reste sig)».

Hell Dionysos, yrans gud,
som aldrig flydde dansens ljud
att grubbla och att svalna! (Ib. 179).

Detta ställe torde förekomma de allra flesta otydligt. Förf. hade icke bort i dylikt sammanhang nyttja *att* i betydelsen *för att.*

På fönsterposten han springer
och *pekar böjd med sitt gällaste skratt*
mot jorden med magert finger (Ib. 215).

* * *

Jemväl *interpunktionen* i hr von Heidenstams två diktverk är egnad att ådraga sig en ofördelaktig uppmärksamhet.

I ett bref af år 1856 lägger C. J. Boström sin gode vän och forne lärjunge filosofen Axel Nyblæus på hjertat att omsorgsfullt vårda sig om interpunktionen. I all sin enkelhet utgör detta råd ett af bevisen för att Boström förtjenar aktning äfven som tänkare i språkliga angelägenheter.

Bedröfligt nog har på det svenska språkområdet ännu aldrig funnits tillbörlig stadga i denna utomordentligt vigtiga angelägenhet, och dess värre ha på senare tider, t. o. m. från officiellt håll, gjorts verkliga försämringar i äldre tiders praxis. Man synes nästan icke förmå eller vilja begripa, att en på lösa grunder fotad interpunktion kan göra, och mycket ofta gjort, ett i och för sig godt och språkriktigt innehåll svårfattligt, tvetydigt eller rent af meningslöst, hvarjemte den i hög grad försvårar en tillfredsställande uppläsning.

I hr von Heidenstams versböcker är interpunktionen särdeles otillfredsställande och röjer, äfven den, att uppnåendet af mästaregraden i periodbyggandets stora och svåra konst ännu är för honom en framtidsuppgift.

Bevis för detta påstående fås till öfverflöd i de af mig för andra ändamål sammanförda profven ur hr von H:s böcker. Här påpekar jag för den skull blott några få af de många hos honom förekommande

interpunktionsfelen.

Att Hafed lämnat [d. v. s. efterlemnat] söner
vet jag, som ung till år,
i dag i bibeln lägger
mitt första gråa hår (Vallf. 19).

Förf. menar naturligtvis: ... vet jag, som, ung till år, ...; men han har, i hvad på kommateringen beror, gjort stället meningslöst.

En yngre bagare han skulle byggt [sitt hus]
af ler och strå, hvars fall var [= skulle varit?] utan våda (Ib 28).

Ordet »bagare» har en sådan ställning, att det ser ut som objekt till »byggt». Hvarför ej i all rimlighets namn skrifva, enligt det gängse bruket:

En yngre bagare, han skulle ...

En versrad å sid. 135 i samma bok har denna lydelse:

Sträck ut mitt svarta sto!

Alldeles som om någon skrefve: *Svälj min gosse!* i st. f. *Svälj, min gosse!* Hr von Heidenstams förebild tyckes i detta och andra dylika fall ha varit den man som en gång skref:

»När Bellmans vänner funno skalden i diktarlynne och ville ha honom att improvisera, brukade de säga: Operera Bellman!»2

På herrgården spelades kille en kväll ...
om en tallrik, rågad med knäck och renetter (Dikter 37).

Det efter »tallrik» insatta kommat är så till vida ursäktligt, som det står der på grund af en ganska allmänt följd, ehuru mycket ofullständig och derigenom i hög grad vilseledande regel. Tämligen lättfattligt synes mig dock vara att förf. genom sitt komma gifvit meningen en helt annan innebörd än den åsyftade. Ty de som »spela om en tallrik, rågad med knäck och renätter», ha uppenbarligen en mindre värdefull insats, än de som spela om »en tallrik rågad med» de nämnda godsakerna. – En tolkning som innebure, att spelet gällde knäck och renetter, men icke en tallrik, är, om förf. tages på orden och efter kommat, alldeles omöjlig.

Fikon och granater gåfvo
fyllda fat och ull bar tenen
och med öppna munnar sofvo
tyst dryaderna på grenen (Ib. 90).

Sunda förnuftet och ett nästan allmänneligen vedertaget bruk fordra, att två kommata här insättas.

Husvill kärlek som mötte hån,
fåfängt världen har stenat (Ib. 119).

Hvad regel man än följer, så föreligger här ovilkorligen ett interpunktionsfel.

Äfven i följande verser, liksom i hundratals andra hos vår formfulländade, saknas erforderliga skiljetecken.

Lyss jag i kåpans musselskal
brusar Arkipelagen (Ib. 157).

hon lyfter händerna blåa af köld (Ib. 173).

Han höjer armen på knakande led
som ville han vingar lyfta
men stapplar bländad ur fönstret ner
och alla dårarna snyfta (Ib. 216).

IV.

Krafven på reda, åskådlighet och flärdslöshet äfven i versifierad framställning äro så naturliga och sjelfklara, att deras berättigande icke erfordrar några bevis. Ej minst i vårt land har strängt hållits på den meningen att *i diktens riken allt skall vara klart.* »Hvar Mörkret finnes, der har konsten felat», sade ju den man som allt hittills ansetts värdig främsta rummet bland Sveriges skalder.

I hr von Heidenstams metrisk-poetiska byggnadsverk »kikar» Mörkret flerstädes »genom trånga fönstergluggar ut». Synnerligast i *Dikter*, men äfven i *Vallfart och vandringsår*, träffar man oupphörligen uttryck och perioder, ja långa stycken, der en mycket djup skymning herskar. Förkonstlingar och bisarrerier i skiftande mångfald möta snart sagdt öfverallt.

Till stöd för detta omdöme meddelar jag – utan alla tolkningsförsök – en serie af ställen som enligt min uppfattning äro fördunklade eller förfuskade genom något eller några af de fel jag nyss påmint om. Må den oveldige och särskildt den språkkunnige läsaren sjelf pröfva och döma.

Hvilken stor gåfva att hastigt kunna sätta sig in i andras
tankar och uppfattning, hvilken liflig själsverksamhet! Fanatikern,
den ombytliges motsats, *saknar* helt och hållet *denna förmåga, då*
han slår fast en åsikt och *går i döden för den* liksom den vore
jordens största sanning, *ehuru den understundom med tiden visar*
sig vara jordens största lögn (Vallf. 83).

Ur det långa, nästan alltigenom besynnerliga och tråkiga poemet »Damaskus», i Vallf. o. V., citerar jag följande.

Med sin jättekoràn, hvars pärmar i trä
af ålder sönderfalla,
står Hageb Ibn Abdallah
i Velids moské.
Moskén, där fordom ett sken sig spred
från gyllne lampor, som hängde ned
ur gyllne taket på gyllne ked,
tills räkenskaperna, fler hvad det led
än vid härskarens taffel kvinnor,
med rep och sigiller knappt råddes med
af sjutton starka åsninnor!
Den dubbelgårdade jättemoskén
med sin svarta bassäng, sin skog af sten,

där ingen kristen vågar,
om ej han bär skor af halm,
gå in till öknens gud, hvars psalm
är tystnad och hästskobågar!

Ny börjar skymningen falla.

O. s. v.

Damaskus’ dvärggondoler, de gula
och spetsiga tofflorna, vänta i rad
som längs en kaj i en dvärgarnas stad
vid tröskeln, som kyler under hans [d. v. s. Hagebs]
sula (Vallf. 113, 114).

Han [en barberare] rullar i grå servietter
hans [d. v. s. Hagebs] drypande hufvud på sida.
Det står som barberaren det sätter (Ib. 119).

Ur »I Bougival».

När hvar sekund blir vägd en gång
som en nyckel till lyckans rum, som ett fång
mylittamynt vägdes af Ninives brudar,
som en pluring af Nisjnijs judar,
då få njutningens vinkande stjärna vi fatt
och fästa den högst där korset satt[!!] (Ib. 191].

Kon Gulleborg.

Det är förbi med många troll.
De mäktiga, som trygga
på vintergatans brygga
med sol och stjärnor slogo boll,
och pysslingar och pyren,
som smögo kring med gram och groll
i ljungen och på myren,
de schasas bort åt alla håll.

Men när en natt i skogen
jag ser den gamla logen,
som byggd af forna jätteträd
står kvar, där torpet brunnit ned,
då rasslar det och rullar;
ty det finns troll, som aldrig dö
men gräfva gångar under hö
på logar och på skullar.
De ha ej fötter till att gå,
likt sälarna i hafvets blå,

fast med en kvinnas läppar
och gyllne öronkläppar,
de dyka upp bland ax och strå
och deras smycken klirra.
Som bark så röd står pannans lugg.

O. s. v. (Dikter 57, 58).

———

Vi människor dölja med samma nit
som tjufven sin säck i en grotta
så stora ting, som förborgade stå
i hemlig blomstring i hjärtats vrå,
att vi aldrig våga dem blotta,
när vi märka oss själfva så små (Ib. 62).

Bullersamma vagnar svängde
doft sitt tunga hjul kring löten[?],
fyllda högt med skot och spröten (Ib. 93).

Allt förvandlas och ett moget
äpple får i sållet sluta
eller trampas under stegen.
Blott min oro bär i samma
ungdomsstarka händer troget,
likt ett ljus i blåst på vägen,
själens ängsligt rörda flamma (Ib. 149).

Först när de unga stå
böjda af ålderns börda,
framför sin väntande bår,
prisa med saknad de, rörda,
korta lifvets försvunna år (Ib. 150).

Å sid. 152 i *Dikter* finnes ett poem, som är märkligt bl. a. derför att det med en viss intensitet i känslostämningen förenar synnerligen stor brist på klarhet i formbehandlingen. Jag meddelar hela detta poem jemte dess långsökta och nästan obegripliga titel. Tvifvelsutan har det händt många att de läst igenom detta stycke flere gånger, utan att få ens någorlunda klart för sig hvad författaren menar.

Hur lätt bli människornas kinder heta.

Hur lätt bli människornas kinder heta!
De döma snabba, fast de litet veta,
de många rösterna, som hjärtan mäta.
Men i hvart hjärta finns en dörr med lås,
ett hemligt rum, hvars nyckel ingen finner,
och oljan, hvilken i dess lampor brinner,
är hemligheter som med oss förgås.
I nyckelhålets strimma på vår väg
vi röra oss och vakna upp och somna.
Hon leder oss, och långt i fjärran komna

den strimman lyser våra sista steg.

En konung, mitt barn, han spisar
blott sinnrik[!] mat, som så rörts till
att när han en gåta sätta vill,
han lyfter en sked och visar
samt lofvar sin tron och sin dotters famn,
om någon kan gissa rättens namn (Ib. 169).

Särskildt början af den ohyfsade och simpla »Malatestas morgonsång» (Dikter 188 o. f.) är mycket betecknande för hr von Heidenstams poetiska olater när han riktigt slår på stort i den bisarra stilen.

Om tusen år jag sofve på mitt läger
och väcktes af en morgons åttaslag,
hur lik den dagen blefve med i dag,
då hon, min älskade, en penning väger
och öppnar fönstret, som är grått af fukt,
och frusen lindad i det långa täcket
med dunigt hufvud vinkar öfver blecket
åt månglarkärran, som står full af frukt.

Men om den tös, som plommonstruten räckte,
när klockorna om tusen år mig väckte,
en visa trallade vid kärrans skalm,
hvem vet om visan ingen hågkomst födde,
om förr ej sjöngs af oss som bön, som psalm,
den gycklarstump, som då kring gatan ljudar.
Hej! Döden pulcinellan ibland gudar,
den blinde komikern, han löjliggör
hvad helst hans tafatt burna lie rör,
och ofvan allt, han tanklöst fått förstöra,
står som en obelisk hans åsneöra!

O. s. v.

»Långt på de saligas ängar» iakttog, enligt hr von H., »Jairi dotter» någonting ganska ovanligt, en underlig tilldragelse, som skildras i följande ordalag.

Flockvis mot öde kullar
skredo i gulnande sken
män med papyrusrullar,
gubbar med bilder af sten.
Trötta att hviska och vandra,
trötta på år af betryck,
räckte de mellan hvarandra
skålen, där ovän och fränder
krossat med drypande händer
glömskans vallmo till dryck.
Men den äldste, som lade
sista vallmon i brygden,

knäböjd, som vandrarn förärar
kryddor från fädernebygden,
då till templet han länder,
signade vinet ... (Ib. 202, 203).

Längre fram i sistnämnda dikt heter det:

Hättan [på Jairi dotter] om tinningen låg ...
Håret, som börjat gråna,
syntes likt garn på en vinda
knutet om hättans rand,
moderligt räckt hennes hand (Dikter 205).

Korgarna brusto i stycken.
Öfver den knäckta randen
forsade aska och mull.
Raka som stenar på grifter
skuggorna välte dem kull (Ib. 206).

* * *

Författare med anspråk på estetiskt bedömande pläga så mycket som möjligt akta sig för störande upprepningar af ord, ordgrupper och konstruktioner, i främsta rummet sådana som i och för sig äro mer eller mindre otympliga eller främmande för det vårdade umgängesspråket. När med slika uttryck ett ständigt itererande förekommer, så störes läsande och åhörande personers både uppmärksamhet och skönhetssinne.

Fel af ifrågavarande slag böra rättvisligen nagelfaras med stränghet, om de i påfallande mängd röja sig hos vitterhetsidkare, emedan det ju för sådana alltid är ett hufvudändamål att, med språket som medel, dana en skön form.

Hr von Heidenstam har ådagalagt, att han icke saknar välljudskänsla. Men i åtskilligt som angår språkets rytm visar han sig så vårdslös, som vore det honom absolut likgiltigt om han genom sin språkbehandling marterar eller gläder sina medmenniskor.

Bland de oegentligheter af detta slag som mest falla i ögonen och pina öronen är författarens sätt att nyttja relativpronominet *hvilken*, genom hvars användning han ådagalägger en smaklöshet som hittills antagligen ej uppnåtts af någon annan mera ryktbar skribent, om ej möjligen af författarinnan Ellen Key.

Pronominet *hvilken* – som ursprungligen alls icke var något relativum – är ännu i denna stund främmande för det svenska samtalsspråket, med inräkning af alla våra dialekter, liksom för de öfriga nordiska tungomålen. I skrift har det visserligen mycket länge, särdeles i embetsstil, varit i bruk som sådant och torde ej heller ännu på många decennier kunna helt och hållet undvaras. Men hos nästan alla goda skriftställare röjer sig en tydligt framträdande obenägenhet att utan särskild orsak inleda relativbisatser med detta ord.

Många af de i förevarande fall mest sakkunniga, d. v. s. de filologer som äro ordentligt bevandrade i nordiska och andra germaniska språk, ha varnat för ett onödigt användande af relativet *hvilken* och tillika påpekat enkla och praktiska sätt att komma ifrån detsamma. Så yttrade *Es. Tegnér* för några år sedan:

»En god stilist använder ej gerna *hvilken*, då ett *som* är möjligt.»

Den mycket ansedda forskaren kunde i detta sammanhang gerna ha påmint om att *hvilken* bör undvikas i en oändlig mängd fall, äfven der ett *som* icke är lämpligt.

G. Cederschiöld förklarade år 1897, att man till skrifspråkets flitiga bruk af *hvilken* (*hvilket, hvilka*) ofta ej kan finna annan grund än »en oreflekterad vana att efterbilda främmande språks (i synnerhet tyskans och latinets) böjliga relativpronomina».

Äfven från vitterhetens läger ha kommit kraftiga gensagor af samma art. Särskildt påminner jag mig, att *P. Ödman* år 1895 (i »Vårt Land») gaf uttömmande skäl för den åsigten att *hvilken* i sin egenskap af relativ bör och måste betydligt draga in på staten.

Cederschiölds erinran om att relativet *hvilken* fått sin ställning befäst bl. a. genom påverkan af det tyska *welcher* är obestridligen fullkomligt riktig. Men kanske ha ej alla gifvit akt på att det tyska ordet har ungefär samma historia och samma ställning i tyskan som *hvilken* i svenskan. *Welcher* var ursprungligen icke relativ pronomen. Det började användas som sådant i kanslistilen, och derifrån trängde det sig småningom in i det allmänna skrifspråket. Men ännu i denna stund är detta tyska relativpronomen främmande för det bildade umgängesspråket, och i tyska dialekter är dess användning otänkbar. Iakttagelser under läsning af tysk poesi visa, att de tyska skalderna haft och ha förstånd på att detta kansliord icke lämpar sig för det poetiska språket. Ja en ansedd tysk språkman har förklarat, att det är »in der Dichtersprache ganz unmöglich». Hos Göthe, Schiller, Uhland och andra stora författare träffar man det på några ställen; men dessa pläga af grammatici helt obesväradt anföras som – afskräckande exempel.

Vår »mest konstnärlige» deremot är ideligen – någon gång »i tid», men oftast i otid – framme med sitt kära *hvilken*, liksom kunde vännerna af hans diktning aldrig få nog af detta skönhetsdrag. Hur det tar sig ut hos honom kan bedömas af följande prof.

Ur *Vallfart och Vandringsår.*

Och smeden, *hvilken* grubblat
med släggan vid sin fot ... (18).

Och tapetseraren, *hvilken*
stått blek i pipans rök ... (18).

Han såg sig om i gränden, *hvilken* steg ...
mot aftonstjärnan som en himmelsväg (21).

trenne stenar, *hvilka* först
han svärtat öfver lägerbålets lågor (35).

Ur *Dikter.*

Det vemod, *hvilket* bräddar trötta sinnen
med outsäglig lycka, fyllt min själ (64).

den afund, *hvilken* är berömmets skugga (65).

Han såg ej offerhuset, *hvilket* låg
med öppen hall (71).

i halmen, på *hvilken* du tronar (76).

klockans gröna lufva,
i *hvilken* purpurröda körsbär glödde (78).

det lakan, med *hvilket* båren står täckt (105).

En butter Spåmanstistel, *hvilkens* tömda
och spruckna tiggarsäck blåsts full af sand (107).

Jag är den lärde, *hvilken* vet,
att ingenting vi veta (114).

trappan,
hvilken stupade brant (116).

Hämten på kuddar de vingar,
hvilka vår menighet
från mina skuldror slet (116).

hon, den lilla, *hvilkens* famn
Gullebarn blott vinner (121. I en *vaggsång!)*

En första[!] skrynkla fårar
min kind, på *hvilkens* tårar
din kyss till lågor blef (134).

Stjärnorna, *hvilka* lyste min färd (136).

Af allt hvad jag i världen älskat mest,
det var din ungdom, *hvilken* blef mig kärast (143).

oljan, *hvilken* i dess lampor brinner (152).

flamman,
hvilken slickade spiselns ved (156).

De, *hvilka* skulle älska fått ... (197).

en saga, *hvilkens* doft jag stjäl (199).

Hvarför bjuder din stämma
slutna ögon att vakna?
Här, där jag förr var hemma,
skall jag den sällhet sakna,
hvilken de dödas blef (201, 202).

Så glad är författaren åt detta sitt älsklingspronomen, att han med förkärlek nyttjar det äfven i prosa, utan att något slags tydlighetsskäl dertill kan ha gifvit anledning. Se t. ex. s. 58, 59, 60 och 61 i »Vallfart och Vandringsår». Detta hindrar emellertid ej, att »som» der och hvar upprepas på ett just ej vackert sätt.

* * *

Lika klumpigt som med *hvilken* handskas författaren flerstädes med *samt.*

Ända till vår tid har väl knappast någon framstående skriftställare kunnat förmå sig att hålla till godo med detta, som konjunktion betraktadt, fula och i talspråket obefintliga ord annat än som nödfallsmedel, nämligen för att undgå missljudande upprepningar af *och.* Men hos hr von Heidenstam (synnerligast i »Vallfart och Vandringsår», men äfven i »Dikter», »Heliga Birgittas pilgrimsfärd» o. s. v.) äfvensom i åtskilliga andra medelålders och yngre författares och författarinnors vers och prosa är detta *samt* oupphörligen framme som en liten obehaglig »nisse i hvar gata».

I de förut meddelade språkprofven ur hr von H:s diktsamlingar finnes detta ord många gånger användt på ett

för språkkänslan störande sätt.

Med särskildt afseende på att hr von H:s föredöme i detta fall tyckes ha narrat till imitation, sammanför jag några få prof på hans användning af *samt* – under förhoppning att de skola mana till eftertanke, men icke till efterföljd.

Först alltså hålla vi till hands ozon
samt stora massor aqua destillata (Vallf. 22).

De buro en rikt förgylld ikón *samt* hade pälsmössan stucken under armen (Ib. 60).

Med dessa utrop hälsade jag kvällen *samt* hejdade min åsninna i ett smalt dalstråk, som klättrade upp mot Jerusalem (Ib. 65).

Slutligen stannade han med en min af tillfredsställelse *samt* mumlade: ...... (Ib. 103).

men då hon satt där lugn som jämt[!]...,
då sträckte han sig häftigt bort och tog
den största släggan i sin hand, *samt* höll
så hårdt om skaftet, att ... (Ib. 183).

Jag mindes dagarnas skiftande väfnad
samt hur på ruiner jag byggt min lefnad (Ib. 215).

Framför dina fötter steg
ett glädtigt släkte skönt och härligt utan like
samt gaf åt dig, du väntade, sin värld till rike (Dikter 163).

Hr von H. ursäktar sig kanske med att han för det mesta nyttjar *samt* till omvexling med *och*3. Mot en sådan ursäkt kan dock invändas, att förf. äfven i dessa fall vanligen insätter ordet på ett mindre lämpligt sätt, och det är ju onekligen ett fel. För öfrigt konstaterar jag, att han i den nya upplagan af »Vallfart och Vandringsår» på några ställen utbytt »samt» mot »och».

* * *

Författarens felaktiga och för läsaren tröttande bruk af *likt* skall jag i annat sammanhang påpeka.

Äfven uttrycket *som jämt* förekommer alldeles för ofta och är, hvad betydelsen angår, flerstädes användt på ett stötande sätt.

* * *

Bland de slag af *ordförbindelser* som hr von H. icke förstår att behandla med nog urskiljning erinrar jag om adjektivoch och genitiv-attributer i förbindelse med substantiver. Ideligen ställer han så till, att ett eller flere af de förra slagen, mest tvåstafviga, placeras i slutet af en versrad och hufvudordet i början af den nästa, att af två eller flere attributer ett eller flere få sin plats i slutet af en rad och ett eller flere jemte hufvudordet i början af den påföljande, o. s. v.

Det säger sig sjelf att detta slags anordningar icke få utan vidare anses felaktiga och förkastliga: allt beror på *huru* de göras och hur ofta de förekomma. Hvad hr von H. angår, så arrangerar han dem ej sällan dåligt, och han låter dem framträda i sådan mängd, att han tyckes anse dem vara utmärkt lämpliga i den poetiska stilen och förtjenta af att oupphörligen komma till synes.

Exempel ur *Vallfart och Vandringsår.*

då lyfte han mot Schivas jättehöga
och stränga bild ... sitt gamla vapen (73).

Då log den grymme Mamud-Khan så hemskt, att alla
hans egna män betäckte ögat fort (75).

Då skorrar med hes och sprucken
och illslug stämma eunucken (117).

Hon klämmer tummen mellan sina sammanbitna
och starka tänder (124).

Modellen steg i jättefönstrets kalla
och blågrå ljus (154).

det djupt i vår hjärna tryckta
vidunderspåret[!]: öfvertron (189).

Exempel ur *Dikter.*

där ligger högt på kyrkogårdens breda
af runstensstycken delvis resta mur
den late Söndag (32).

en skälla,
som flyr och flyr vid kärrets vik
bland träden med sin gälla
och snabba och förskrämda klang (58).

En butter Spåmanstistel, hvilkens tömda
och spruckna tiggarsäck blåsts full af sand,
med gnällig stämma läste i det fromma
men landtligt dumma Bullerblomstrets hand
och spådde allt det onda, som hans tomma
förstånd hört hviskas af en Skogsfrublomma (107).

Solen är ett nystan blott
som från öfverfulla
spolar sina trådar fått (126).

Apsaraserna i dans
med sitt sönderryckta
jungfrudok .. (127; i den ena af »Gullebarns vaggsånger»).

när tåget föll ur ålderssvaga
och stela fingrar (143).

De gamles undanstuckna
och glömda lyra stränga vi (178).

V.

Bland de s. k. indirekta hjelpmedel som vitterhetsidkare pläga anlita för att främja åskådligheten i sina verk och försätta läsaren i den rätta stämningen äro de metaforer som kallas *liknelser* och *jemförelser* hr von Heidenstams älsklingar och skötebarn.

I alla tider hafva författare af någon betydelse haft klart för sig, att sådana bildliga uttryck ovilkorligen måste vara adeqvata, okonstlade, lättfattliga och på ändamålsenligt sätt genomförda. Det är väl också tydligt för de flesta, att frånvaron af dessa egenskaper hos nämnda slags uttryck är till skada för hvarje slag af poetisk framställning.

Enligt mitt förmenande är hr von Heidenstam icke sällan ganska fyndig och lycklig i val af metaforer. Men synnerligen ofta griper han miste, och han förefaller, eller, som det hos vissa moderna så skönt heter: »verkar» l. »värkar», då städse mer eller mindre tillgjord, svårfattlig och ledsam.

I den äldre diktsamlingen är förf. sparsammare i bruket af nämnda slags prydnader än i den yngre, der han drifver ett starkt och för såväl innehållet som formen skadebringande slöseri med sådana. På följande profkarta finnes, såvidt jag förstår, ingen enda fullgod bild.

Exempel ur *Vallfart och vandringsår.*

Ett störtregn fyllde rännans bladomspunna
basun med ljud som från en källargång,
där storknande af vin och under sång
en rad af tomtar drunkna i en tunna (185).4

De som äro nog lyckliga att ha en riktig föreställning om hur det låter och ser ut, när en rad af tomtar utföra det svåra och ovanliga konststycket att sjunga, just under det att de storkna af vin och derjemte drunkna i en tunna som har sin plats i en källargång – för dem står det ju ögonblickligen tydligt hur det låter och ser ut, när vatten sqvalar ur »en rännas basun», i fall nämligen denna basun är bladomspunnen. Men nog är det väl så, att det finnes en hel mängd poesiälskande godt folk som har litet svårt att komma till rätta med denna invecklade bildkomposition.

Slutet af den nästföregående (första) strofen i samma »brottstycke» låter så här:

Ur vinets röda löf på husets vägg,
där sken som löjet i ett röfvarskägg
den blanka värdshusskylten Gyllne Hjorten.

Vid dessa rader tillåter jag mig att dels uttala en tvekan om lämpligheten af att genom hänvisning på det särskilda slag af löje som förekommer »i ett röfvarskägg» åskådliggöra hur en värdshusskylt bland röda vinlöf på en husvägg i Bougival en gång tedde sig för diktaren von H., dels något litet betvifla dennes trovärdighet i uppgiften att ifrågavarande *skylt* hette Gyllne Hjorten.

På ett annat ställe (s. 193) i nämnda dikt heter det:

Min stake [=ljusstake] föll och sprang på golfvets matta
med larm och väsen som en djupt förskräckt
och upprörd liten herrejesusfru,
som mött i mörkret ett förstördt subjekt.

Jag nödgas tillstå, att den idéassociation som förf., genom sitt »herrejesus» och sitt »förstördt subjekt», här påtvingar sina läsare synes mig egnad att göra ett synnerligen motbjudande intryck.

Omedelbart efter de nyss anförda versraderna läses:

Och jag förstod: vårt lif är *allt*,5 men släktet
ett gammalt gråskägg, och när gubbar rumla
det är *som elden lös i rådstuhäktet*,
då alla kedjelagda skälmar tumla
på öppet torg och vifta med sin fjättra.
Och dessa lefnadsglädjens *rop, som klättra*,
som öfver franska manteln gyllne bin,
på skaldens digra ark? Förgyllda svin!

Till min ledsnad har jag ej lyckats fullständigt tyda dessa ur »modern» skaldesynpunkt måhända alltigenom poetiska och tankedigra ord.

På nästa sida (194) qväder vår skald:

Fördömd, förföljd som vid ett gatulopp
ett släpadt helgon, flaskan går från jorden,
sen hon har tumlat, *klädd i papperspropp*,
sin porterplumpa kropp på krögarborden.

I dessa klingande rader måste bl. a. jemförelsen mellan flaskan och ett helgon äfvensom samt det ur betydelsens synpunkt något vågade »*klädd* i papperspropp» ådraga sig tillbörlig uppmärksamhet.

Profstycken ur *Dikter.*

Klart, som ritade upp med kol
på en brandgul tegelflata[?],
stå minnena kring mig i kvällens ljus (31).

Så stirrande *blek*
som du lyss till en gammal sång vid en cittra
hon mindes en barndomsvän, som svek.
De lekte samman *som lärkorna kvittra* (38).

Som *med dyrk* en krypande tjuf utan skor
så *spränger* kärleken löften och eder (41).

Bokstafligt tolkad, innebär denna jemförelse, att liksom en krypande tjuf, som ej har några skor på sig, *medelst dyrk spränger*[!] löften och eder, så spränger ock kärleken (likaledes i krypande ställning och utrustad med dyrk, men icke med skor) sina löften och eder.

Slå bara på dörren och *älskarna springa*
som med åran *du skrämmer fiskarnas stim* (42).

Den kostliga jemförelsen och de två interpunktionsfelen gifva dessa rader ett ej så ringa värde – för samlare.

Han såg och han såg *så tungsint stum*
som en klar oktobermorgon *du finner*
hur på golfvet och fönstrets karm i ditt rum
syrenernas breda skugga försvinner
till ett glesnande nät af kvistar och streck6,
fast molnlös än solen på rutan brinner (46).

På det sättet, till den grad tungsint stum, satt den olycklige der och såg och såg.

När Herren tittade ned i ditt sinn
som solen genom en frusen
och dammig ruta ser väckande in
på lökarna, satta i krusen ...;
då vardt du som mest förlägen,
då gick du och skämdes förnäm och bred
och skidan slog takt till stegen (61, 62).

Det är en i kyrkogård nedmyllad butter kapten, som, i »Adjunktens midnattspredikan», på detta sätt får sin invärtes menniska belyst genom glansen af författarens bild.

Så tyst låg gården, att en sorglös svala
flög hallen rundt och hörde ingen tala (67).

En verkligen underbar effekt af att en gård tar sig för att ligga tyst.

All luften skulle sjungit *liksom malmen*
i kristna klockor *sjunger för sin kläpp*
vid första ordet från den gamles läpp (67).

En hop menader

trycka mot grinande [!] tänder
så fullt af drypande drufvor,
att gubbarna rossla i skratt och skräck
likt öknens kamel, när han vänder[!]
det gurglande vattnet i strupens säck (167, 168).

För alla andra än specialister i kamelkännedom torde de der gubbarnas »rosslande i skratt och skräck» erhålla blott svag belysning från jemförelsen.

De stenar i gatan ni lagt,
de stenar ni trampat i svett
likt falkar trängta till jakt (184).

* * *

I alltför många af sina metaforer, synnerligen i *Dikter*, nyttjar författaren det i de två senast anförda språkprofven förekommande *likt* som jemförelsekonjunktion och mycket ofta så, att gränsen för dess rätta betydelse-sfer öfverskrides.

Exempel:

Likt fordom som barn de bortåtvända
och skrämda lyddes. (Dikter 46).

han gick från tinget *likt* en gubbe böjd. (Ib. 66).

Till yttermera visso är slutet af denna rad så konstruerad, att den kan tolkas på olika sätt.

Om den frejdade isländningen Gunnar på Lidarände göres ett ganska dunkelt meddelande som lyder så här:

Han såg ej offerhuset, hvilket låg
med öppen hall, där skydd [?] mot sol och väder
af glesnadt tak *likt* i en stjärnströdd natt
en bild af Frö med träansikte satt
och ljung om håret och scharlakanskläder (Ib. 71).

Likt när i djup begrundan
han fordom stannade på manstarkt ting (Ib. 71, 72).

att hjulen rulla tyst *likt* på mattor (Ib. 81).

då hejdade en gång *likt* tvekande om vägen
de fyra bäraränglarna förskräckta stegen (Ib. 162).

I hr von H:s poesiböcker finnas äfven andra slag af metaforer, och jemväl bland dessa möta vi uttryck, som knappast tåla vid en närgående pröfning. Exempel.

Blondinerna äro som bröd utan salt
och *säga den största grodan* vid bordet (Dikter 43).

Att härma våra grannar jämt
blir dock *en sliten lexa* (Ib. 220).

På hvar och en som lärt sig förstå och beundra verkliga skalders förmåga att genom bildliga uttryck höja konstvärdet i sina dikter verkar en stor del af hr von Heidenstams bemödanden i denna riktning icke till hans poemers fördel7.

Om huru vår poet stundom använder metonymier har jag yttrat några ord i ett annat sammanhang.

* * *

Det var visst år 1897, som hr von Heidenstam med stora åtbörder drog sitt svärd ur skidan i syfte att skaffa heder och framtid åt de s. k. stockholms- (l. uplands-) rimmen *fe–fä, veta –mäta, vecka–sträcka* o. d. Hans vapen befanns dock oslipadt, och hans stridssätt otympligt. Männen af facket bara logo i sitt stilla sinne åt den öfvermodige främlingen och nykomlingen på fonetikens arena. Att hr Oscar Levertin, »sprudlande» med rim af nyssnämnde typ, ilade till sin meningsfrändes sida förbättrade icke i ringaste mån dennes utsigter till framgång.

Snart nog blandade sig dock språkkarlar i detta okynniga tilltag med svenska vokalljud. Så t. ex. visade professor *Fr. Wulff*, i skriften »Svenska rim och svenskt uttal» (1897), till full evidens, att hr von Heidenstam icke satt inne med annat än högst oklara föreställningar om det ämne han företagit sig att utreda. Wulff ådagalade med all önskvärd tydlighet och mycken hofsamhet, att nyttjandet af ifrågavarande rim måste betraktas som ett »Stockholmsofog»; i all traditions och i alla svenska örons namn inlade han en kraftig protest emot dem.

Hvar och en som något grundligare studerat vårt modersmål känner fullväl, att förvexlingen af vokalljudet *e*, t. ex. i *reta, smeden, tecken, vef* och *veta*, med det ena eller andra af ä-ljuden, t. ex. i *räta, smäden, täcken, väf* och *väta*, är en dialektal egenhet, som ingalunda har någon större utbredning och som visst icke är allmän ens i Stockholm, der den med all rätt och med afgjord framgång bekämpas, särskildt derför att den,

såsom enhvar lätt finner, kan leda till störande och obehagliga förvexlingar.

På ett ställe i »Svenska rim» vitsordar den äfven i skaldekonstens teknik väl bevandrade Lunda-professorn, att allmänheten, »af hvilken skalden dock alltid beror ..., har öron för det enkla, det rätta, det passande, i långt högre grad, än man vanligen föreställer sig».

Denna allmänhet skall, hoppas jag, finna intresse vid att här mönstra en liten trupp af de fast oräkneliga von-Heidenstamska slutrim som tillhöra frikåren *fe–fä.*

Ur *Vallfart och Vandringsår.*

Hon håller andan, hukar tyst sig *ner*,
hon stryker slingerväxterna i *sär* (34).

Om nere vid dammen de *meta*
och vända sig om och *träta* ... (62).

Viziren kom
hastigt ut och tände lyktan vant och *lätt*,
pekande sitt svärd, som lyste blodrödt.
»Herre, hvad i nåder du befallt, är *skedt* (91).

Och vattendragarn ger *tecken ...*
Han öppnar på vatten*säcken* (109).

När viktig han slutat görat,
så trycker han smidigt sin *ena*
kanelbruna axel till örat,
sin andra axel till *knäna* (120).

Lycklig vår kärlek ...,

som ej band oss i ve och *väl*,
tills den tvinade bort, tills vi dödade den
med hvarandras brister och *fel!* (144).

Sorgen skall låsas
inne der *hemma ...*
Har du en *femma*,
dränk den som jag! (152).

»Jag finner ej värdt
att penningar mer genom fönstret *vräka.*
Låt göra mig spegeln!» (= Låt göra spegeln åt mig!) Hon lyfte
sin *bleka*
och nobla profil (158).

På gården, där fordom hon endast sett
lakejer och pager och prinsar och *grefvar*,
var trängsel af kvinnor med knutna *näfvar* (159).

Hans ludna mage står i *veck*
som vattendragarns bockskinns*säck* (167).

Enögd är han, grå och halt,
borde sitta *hemma*,
ulf och kråkor *skrämma* (168).

Vi byta, om det *kräfver*,
hans krans mot första hatt af filt,
som skyddar mot soln, då man *lefver* (172).

Snatta från en sådan man [en fattig grekisk pop]
tuppen, han gödt för sitt *spett*,
är säkert lustigt nog ibland,
men aldrig är det *rätt* (174).

Några pirater hade

kastat tärning om den kjol, som fanns
från antikens slagna *hedning*,
liksom knektarna om Kristi *klädning* (177).

Jag hör det skönas röst i fyra *grepp*
på svinaherdens simpla pipa.
Låt gå, att smaken icke är en *kläpp* ... (179).

Ack, lägg din af solen *brända*
och bruna hand ...
på mitt trötta hufvuds hvita hår,
för en enda gång, en *enda!* (209).

»Min vän, har du *rätt*,
då komma vi båda på *ett*» (209).

Ur *Dikter*.

De krypa till spisen fram på *knä*
med stora vidgade ögon och *se* (12).

Den [en skogseld] smyger fram öfver mo och *däld*
som feber, som tusen ödlor af *eld* (17).

Folket sof i stugans *fred*,
skatan i ett körsbärs*träd* (26).

öfver murkna *ledet*
under körsbärs*trädet* (28).

Glädjedrucken, loj och *het*
följer Söndag flickans *fjät* (28).

darrar än ett åter*sken*
genom juninatten *hän* (29).

Hvar gungar blåsten säden
med sådant sus som *hemma?*
Hvar bäddas så mitt läger

vid aftonklockans *stämma?* (34).

Kärleken är en råtta,

som om nätterna springer öfver din *väg*
och flyr under portar och plank vid ditt *steg* (42).

Här sitter grubblarn med cirkeln och *mäter* ...;
belåtna ryktbar*heter* (48).

Hon glömde tid och moder (sing.)...
för söljor och för *knäppen*,
och nynnade den sången,
hon hört när under *skeppen*
en mö stått brud på gången (54).

och kinderna blossa och *hetta* ...
Nej, om jag kan *berätta!* (60).

då vardt du som mest *förlägen,...*
och skidan slog takt till *stegen* (62).

från ätt till *ätt* ...;
där vi glömska *bredt* (63).

kittelbotare och *smeder* ...
bälten, flätade af *läder* (65).

med händerna om *knät* ...
ovisst ödes skumma *hemlighet* (67).

Vi tjäna svultna en öfver*mätt.*
Vi ro hans krämarepråm i *svett* (74).

Och då, när ditt slott till aska *bränns*,
då flyttar med *ens*
vår afgrund in i din himmel (75).

Adams *ätt* ...
sitt eget *vett* (88).

Jag säger dig, vandrande *mästare*,
du är större än jag som *frestare!* (89).

Han såg dem skingras bland buskar och *trän* ...
och körde sitt spann i dammande *sken* (89).

folk, som *träta* ...
hur allt ser ut de *veta* (92).

Lakejerna strödde ut pungar
medaljer åt sorlande *menighet*
och kattan födde ungar på *knät* (98).

Hon hafvets strimma *sett*,
där hvita svallar slungats.

Hon skogens topp *beträdt.* (109).

Hvar står hennes första *bädd?*
När ser hon sin vagga *redd*,
hon, den lilla ...? (121).

På våra stolars *säten*
är blomstertyget blekt
och brusten står *tapeten* (133).

Väderhanarna *skrämma* ...
Gårdsmän, ären I *hemma?* (136).

Hon som med slingor af grönt i sin famn
duken och bänkarna *kläder* ...
stilla till elden mig *leder* (137).

Skänk drömmarn, skänk fången som blir hvar natt
ett barn när stjärnorna *ses*,
en sista vrå där ni flämta matt
i blåsten på kullarnas *gräs!* (141).

Om du, om bara du till evigt[!] *lefde* ...,
hvad gjorde mig att år och dödar *gräfde*
sin hemska grop åt allt hvad jag höll kärt (142).

Glömd på vinden står en kista,
klistrad med en blå *tapet.*
Locket knarrar, järnen brista,
liksmed bultar, gömd i *trät* (146).

af årens stormar kastad
till min vrå, jag hör hvar timma
uret vända vid sin *knäpp*
hjulen under tidens *skepp* (148).

Sund och *lefvande*
gick jag dem nära ...
Följde dem *bäfvande* (157).

När på den gamles långa mantel, gömd bland *vecken*,
han storögd sitter lutad öfver stolens *räcken*[?] ...,
då minns han tyst, att ... (166).

De klämma vildt deras hufvud *ren* [d. v. s. re'n]
emellan sina blottade *knän* (167).

Oss kallar ej krigets gycklarehorn
ej soldade knektars: *dräp!*
Upp, bröder, i kyrkornas torn
med handen om klockornas *rep!* (182).

Om när de ljuga, när de skockas *tätt* ...,
de bara ljöge mera dristigt *bredt* ... (191).

Bakom det sängomhänge,
där vi somnade *hädan*,
drömma nu våra barn.
På våra lämnade sätens
dynor leka de *redan* (204).

Men husfrun niger med blicken *fälld.*
Till fönstret hon gästerna *leder.*
Där se de skumt som vid facklors *eld*
all jordens gator och *städer* (215).

Du sekel, som öser sanning och *rätt*
ur ordens bubblande källa,
i natt hör dåren, som mist sitt *vett* (215).

Låt oss gå bort och ej vår ungdom öda
på tomma liktal eller suck och *ve.*
Bryt skonlöst sönder flöjten mot ditt *knä!* (222).

Af icke ringa intresse för *fe–fä*-frågans bedömande är att nästan alla de skalder som fått sitt uttal stadgadt under vistelse i någon af de trakter hvarest det ena eller andra af riksspråkets *ä*-ljud i en mängd fall motsvaras af *e*, och tvärtom, ha omsorgsfullt och, såsom det vill synas, utan större svårigheter undvikit »stockholmsrim». Någon gång träffa vi hos författare af nämnda kategori ett *lefnad* rimmande med *väfnad*, en förvexling af *vef* och *väf* m. m. d.8; men sådana missgrepp äro ganska ovanliga.

Ett ganska betecknande exempel på hur äldre tiders poeter höllo hvarandra i tukt beträffande dylika rim finner man i en liten straffdikt, »Scherz», som B. E. Malmström år 1842 riktade mot den flitigt skrifvande dåv. akademidocenten C. J. Lénström. I detta poem heter det bl. a.:

Dig, vettets Cæsar, nog hans lycka kröner
Till slut med någon önskansvärd reträtt,
Der du skall lära andra tiders söner
Din consequens, din takt, ditt fina *vett.*
(Förlåt mitt rim – jag ber dig tusen gånger –
Jag har det lärt ur dina egna sånger).

Vår mest konstnärlige bjuder äfven på andra slag af rim hvilka, i synnerhet när de användas af en så ofantligt prisad författare, torde förtjena en viss uppmärksamhet. Ex.

Säg, hvilken målare är ej till *reds*
att genast drifva glädjen till sin *spets* (Vallf. 155).

Han får ej blund i denna juli*natt.*
Där kommer torpet tigande och *svart.* (Ib. 205).

Krokbent, luden, brun och *hes*
stapplar ur sitt käril
gamle far Dioge*nes* (Dikter 129).

Re’n du klättrar från din *dust*
storögd, varm och naken.

Nej, godmorgon! Det blef *ljust* (Ib. 130).

Hvem minns min morfars svägerskor med *allvar?*
I fyra år de drucko mjölk som *kalfvar* (Ib. 189).

VI.

I hvad metern beträffar är, öfver hufvud taget, författarens versbehandling ganska tillfredsställande. Men också i detta afseende tillåter han sig stundom äfventyrliga friheter. Så t. ex. i nedanstående, af mig kursiverade, jamb-rader:

I Rom, i Rom, dit ung jag kom,
står i | marmor | i hel|gedom
en flicka (Vallf. 140).

Hiero|nymus|, popen | i byn. (Ib. 173).

Ja se | där! Döm|da tan|kar! Skall jag le? (Ib. 202).

Likaså i den näst sista af följande jambisk-anapestiska verser:

Hvad nu? Ser jag ut att tåla
en trasklädd fru vid mitt bord?
Aha! | Du är blind. | *Din ögonhå|la*
är utan blick och full af jord (Ib. 208),

der författaren insatt en fyrastafvig versfot i tredje raden.

Att skryta med i metriskt afseende är enligt min uppfattning ej heller det mixtum compositum som ingår i strofen

Nu på en | skrindas | skalmar
står han i | lappad | valmar
med af|tonstjär|nan på strå|kens spets
midt i de | dansandes | krets (Dikter 20),

hvars första, andra och fjerde verser innehålla fallande rytm, hvaremot den tredje versens rytm är stigande.

Det skulle ha väckt undran, om ej hr von Heidenstam – hvars *alla* skrifter från de senare åren ju lära »präglas af en klassicitet, som *ingen* annan af våra skriftställare förfogar öfver» – hade pröfvat sina krafter äfven i det förnämsta, och väl derjemte det »förnämaste», af de från antiken härstammande versmåtten. Någon uraktlåtenhet i detta afseende har vår skald ej heller på sitt samvete: hr von H. *har skrifvit* hexameter, många hexametrar. Men äfven bland dem finner man åtskilliga som ta sig rätt knaggliga ut.

Systrarna höll hon [en gammal prestinna] i tukt.
Rundt staden och hela Egypten
flögo de skymfande ord, som hennes rasande tunga
slungat mot | *Hator-|Sechet* |, lustans gudinna. Hon knäföll ...
(Vallf. 44).

Öppet var det [ett Isistempel] som jämt men vaktadt af stirrande
sfinxer
samt af människans tro; och vantro och tro är detsamma.
Genom *py|lon och | förgård låg* | vägen öppen för alla,

eller möjligen

Genom py|lon och för|gård låg | o. s. v. (Ib. 46).

Dessa verser, ur »Isissystrarnas bröllop», äro lika i båda upplagorna, och den klassiske formkonstnären fann sig alltså ännu i slutet af år 1900 kunna låta dem passera som fullgoda. Deremot har den äldre upplagans just icke vackert allittererande och ej heller i öfrigt välklingande

Då på en dåsig dag decemberaftonens svalka (Ib. 43)

blifvit ändradt till

Då på en kvalmig dag o. s. v.,

hvilket är ett glädjande intyg om att författaren ej tror sig vara absolut ofelbar som versfabrikant.

* * *

I det föregående är nämndt att hr von Heidenstam blifvit af vissa smakdomare prisad för allsköns skaldiska fullkomligheter. Såvidt jag nu kan minnas, har dock ingen funnit honom vara en munterhetsväckande författare. Det torde likväl böra medgifvas att hr von H., speciellt i egenskap af rimmare, förtjenar en plats i de »roliga» poeternas lag. Enligt mitt förmenande tillkommer denna ära honom icke allenast för de så behagfulla qvinliga rimmen *bleka–vräka, knäppen– skeppen, allvar–kalfvar* och de hundratals andra af samma art, utan ock för en mängd lustiga »svallar» af hvad man kunde kalla dunk- eller bullerrim, som taga läsarens öron så att säga med storm. Åskådliggörande i fråga om beskaffenheten af sistnämnda slags rim är, framför många andra dylika, följande praktstycke, som jag inte näns undanhålla mina läsare.

Högt i det obe*bodda*
och låsta hus, hvars *täta*
spaljer sin samman*snodda*
tapet i ro fått *fläta*
kring fönsterbleck och *stockar*
med plommon och med *flockar*
af larsmässkart i *grönskan*,
som sprungen ur en *önskan*
att söfva in med *lukter*
af löf och sommar*frukter*
allt, hvad där hördes *sucka*
i tomma rum och *snyfta*,
och minnena för*sona*
– där stod vid gafvelns *lucka*
med sina armar *lyfta*
en jungfrubrud i *krona* (Dikter 56).

Rent öfverdådig är skalden, när han på sitt »ursprungsfriska» sätt låter sådana versfötter som ett par af de

förut citerade stampa i takt med vissa älsklingsrim. Lyssnom uppmärksamt till de två sista raderna i följande trokaiska strof:

Ligga bygderna och tjällen
grå som aska, junikvällen
kommer tyst med hufvan fälld
och blå|ser as|kan i | eld (Dikter 29).

Redan Bibelns hederlige Jafet, som enligt Fahlcrantz var en ifrig främjare af skaldekonsten, visade sig förstå, att skönhet kan bo t. o. m. i ändrim såsom sådana. I »Noaks ark» finner denne ovansklige uppläsare rimmen i åtskilliga bland de af »beteshagarnas» diktare och deras vederlikar aflemnade täflingsskrifterna så härliga, så fulländade, att, efter hans mening, författarna gerna kunnat alldeles utelemna det öfriga. Många af skalden von Heidenstams rim lära oss, att den »poesimättade» gamle Jafets förslag ej är så orimligt, som det kan förefalla en eller annan »omodern».

* * *

I de föreliggande poesiböckerna finnes en stor mängd ordförbindelser som på mig göra intryck af att vara hopsvetsade endast eller hufvudsakligen för åstadkommande af slutrim eller versfyllnad. Flere af dessa vändningar bestå af ett slags figurliga uttryck (metonymier), som likväl, just derför att de uppenbarligen ha till hufvudsyfte att underlätta versbildningen, förfela den verkan de borde utöfva som troper.

Men när den [en nyckel] klang i gränden, for hon samman
och grät mot bagarspaden *som hon höll* (Vallf. 30).

Då sade Djufar: »Har jag tid till sång?
Min tid är kort till *ökengrafvens blund*» (Ib. 77).

De sofva vid moskén *i klick*
i blåaste skuggan inne
med munnen till örat och ögat *en prick*
och klia sin rygg med en pinne (Ib. 113).

Å sid. 162 talas om de år

Då revolutionen, som ej fick frid
till långsamt värf *som sagans*[?] *droppe*,
sprang om sig sjelf, sprang om sin tid
och slog Den Äldste där oppe (Ib. 162).

Men *intet jag funnit*, om också jag gått
bland dammiga helgonskåp,
så hundraårigt[!] *gammalt och grått*
som en fattig grekisk *pop* (Ib. 174).

»Är allvar med ditt breda skryt *till slut*,
så tag ...
den största släggan och hugg namnet ut!» (Ib. 183).

Den dag vid hanegället
jag kom till Tiberdalen,
då mötte mig *på stället*
ett sorl af karnavalen (Ib. 212).

På fingrarna räknade människan ut
hur många dagar, som *utan prut*
hon slafva i veckan kunde (Dikter 10).

I ödemarken händer det att svarta sägner om dråp och krig m. m. tränga sig in på dig

likt sagor om forna strider och fester
vid harpans sus *i en nutidsorkester* (Ib. 14).

De ... gräto bittert med handen om pannan;
men de bytte de ringar, *som fingret bar* (Ib. 39).

I Miklagård ...
Där kasta barnen boll i gatans damm
med all den frukt, *som tiggarpåsen rågar* (Ib. 68).

Ängsligt, häpet, med den vida
manteln fallen öfver bältet
och ett lejons blick mot fältet,
drog han hustrun till sin sida (Ib. 94).

I poemet »Önskedagen» omtalas en gumma, som en gång yttrade, att, i fall det vore hennes önskedag, så skulle hon bedja, att allt som hon »har och fick» blefve »tusendubbladt till kvällen». Hennes önskan gick i uppfyllelse på ett rent ohyggligt sätt; ty

Ur hvarje säck, *som blef stulen*[!],
ur hvarje korg, *som på svalen hang*,
ur hvarje paket *om julen*
en kutig katt öfver armen sprang. O. s. v. (Ib. 100).

vingarna ... brötos
från skuldran *utan frist* (Ib. 110).

Om sultanen den [en schal] besydde
med hvar pärla *i sin* säck,
ej den glada ro mig prydde,
som gått svept i dessa veck (Ib. 147).

I mörkret trampa sandaler
med dån som af en flyende hjord.
– *Nu följ mig, du nötta ord!* (Ib. 166).

När skalden på en timma
kan *gråta full en fingerborg*,
då tror man sist att skaldens sorg
är att han ej kan rimma (Ib. 178).

Knyt vid en rakas skaft, *som enhvar ser*,
En sönderskjuten skjortas röda klutar (Ib. 183).

En dans blir spelad och husfrun

bjuder gästerna *tummen* ...
och fjärilar fladdra i rummen (Ib. 214).

VII.

Vid sjelfva »sakinnehållet» i hr von Heidenstams här ofta nämnda böcker skall jag, ehuru äfven det ger anledning till mångahanda betraktelser, ej särdeles länge uppehålla mig. Att det är omvexlande finner man snart. *Vallfart och Vandringsår* innefattar, utom ett slags företal på prosa, tre diktgrupper: »Österländska minnen och myther», »Ensamhetens tankar» samt »Från Östan och Västan». *Dikter* utgöres af trettiåtta poemer, bland hvilka träffas naturbetraktelser, idyller, satirer äfvensom underliga religiösa och moraliska funderingar, »hemlandstoner» m. m.

Åt en liten del af detta poeteri skall jag här egna uppmärksamhet.

I frågor angående *religion* och *sedlighet* har förf. en hel mängd yttranden som ge starka anledningar till tvifvel om hans lämplighet att upptaga så högvigtiga spörsmål till behandling. Icke ha väl dessa »yngre diktare af rang» mäktat så förändra »smakens alla lagar» (jfr Vallfart o. Vandringsår s. 201), att en vitterhetsidkare får tillvälla sig rätt att i sådana ämnen slunga ut hvilka infall som helst, oafsedt om de äro gagneliga, oskadliga eller egnade att sprida förderf och olycka bland menniskor utan klarhet i tanken och stadga i sederna. Har kanske det gamla budet att äfven skalden sköter sitt värf under ansvar blifvit på senaste tiden upphäfdt?

Tvifvelsutan är det många som fäst sig vid n:o XXV bland »Ensamhetens tankar» i *Vallfart och Vandringsår* (s. 147):

Hur lycklig den, hur full af ro,
som byggt sin själ en himmelsbro
på stadiga arkader
och redan från sin ungdoms dag
förmår och vill och vågar tro
på en barmhärtig fader.
O, kunde äfven jag!

Hans väsen skulle synas mig
en evig stjärna på min stig, o. s. v.

Det ligger någonting gripande i denna liksom tveksamma, nästan ödmjuka och från allt hån fria bekännelse.

Men om läsaren kastar sin blick på den motstående sidan (146) i samma bok, råkar den ut för några alldeles extraordinärt enfaldiga utgjutelser rörande en af mensklighetens allra förnämsta lifsfrågor.

Kom, vänner, låt oss sätta
oss ned på landet i lugn
och vakta vår kakelugn
och gamla sagor berätta!
Ett bättre lif efter detta
törs *ingen*[!] längre tro,
och *därför*[!] låt oss bo
i fröjd med våra kära.
Det stora mörkret är nära.

Alldeles som om det vore ett riktigt vågstycke att bekänna sig till en lära som ingår i alla religioner af någon

betydelse, att tro någonting som, med få undantag, mensklighetens störste andar ha funnit stå i bästa öfverensstämmelse med förnuftets kraf!

Liksom vi icke skulle kunna, med bibehållande af tron på menniskans odödlighet, bo i fröjd med våra kära!

Och hvad för befogenhet har förf. att i detta ämne tala å *allas* vägnar!

Längre fram (s. 189 o. f.) får en gitarrspelare brösta sig med åtskilliga luminösa betraktelser, bl. a. denna:

Vid slutet af lifvet, vid randen af heden
stå mörker och sömn, där vi drömde ett Eden.
På himmelen flammar i guldbokstäfver
af döda månar: Lef, då du lefver!

I n:o IX bland »Ensamhetens tankar» (Vallf. s. 136) är förf. inne på frågorna om lydnad för Gud och om bön. Näst sista strofen har denna lydelse:

Om världens herre kvällskyn red
och åskade: »Lyd!» Jag svarade: »Bed!
Välj saktmodets språk och dämpa ditt ljud,
och kanske jag hör dina böner, Gud!»

Det där må kallas att vara »dugtig», så det förslår. Smaklöst är det sannerligen också med besked. Det skulle ha sitt ej ringa intresse att veta om i hela vår poetiska litteratur finnes någonting som i vräkig oförsynthet dermed kan jemnställas.

»Skön är du, när du beder»,

säger den lille Flavius i Stagnelii »Martyrerna» till sin fromma moder, Perpetua. Och utan tvifvel finns det åtskilliga som tycka, att hr von Heidenstam är – såsom fru Nordenflycht yttrade om en annan poetissa – »granner på sitt vis». Om jag ej minnes orätt, har han just för ifrågavarande poem skördat bifall och beundran af vissa mycket gröna eller mycket hysteriska »esprits forts». Men skärande ter sig nog för de flesta motsatsen emellan hr von H:s dumdristiga allokution till verldens herre och t. ex. denna hjertats bekännelse af Perpetua:

»*Bönens himlastege*
står djupt i ödmjukhetens blomsterdal.»

Lika litet som jag nekar, att jag med nöje läst ett och annat af hr von Heidenstams poetiska prestationer, lika litet döljer jag, att jag känt intensivt obehag vid ganska mycket af hvad denne författare lagt under allmänhetens ögon, allra mest vid den ofvan citerade hädelsen.

Om hr von H. verkligen bekänner sig till ateismen – och att så förhåller sig tyckes mig framgå äfven af andra ställen i hans skrifter –, så kan tilltaget att så der liksom knyta näfven åt Gud Fader ej ens uppfattas som något slags titaniskt mod, eftersom »världens herre» ju då är för poeten obefintlig och följaktligen ej har någon möjlighet att näpsa slik lösmynthet. Såsom ytterligt obehaglig och för många ytterst farlig måste hädelsen dock bedömas. – Förunderligt är, att förf. ännu år 1900, efter 12 års besinningstid, lät strofen inflyta i 2:dra upplagan af »Vallfart och Vandringsår». Han måste alltså ännu helt nyligen ansett den utgöra ett fullgodt poetiskt uttryck för sin »teologiska» åskådning.

En rimlig anledning att inrymma de i *formellt* afseende bra hopkomna versraderna i ett poem och att offentliggöra detta huru ofta som helst hade varit att, som man plär säga, lägga dem i munnen på t. ex.

någon ökänd eller presumerad hädareyngling och afsluta det hela med en i valda von-Heidenstamska ordalag hållen tillrättavisning åt denne. I några af författarens skaldestycken finnas yttranden som visa, att hans sångmö förfogar öfver en för sådant ändamål lämplig fraseologi. Jag tänker härvid särskildt på ett ställe i poemet »Tvillingbröderna» (Dikter 170). Der låter förf. den gudafödde Dionysos, hvilken hos hr von H. uppträder som »Kristusbarnets tvillingbroder»[!], fälla ett synnerligen drastiskt yttrande, som möjligen kunde passa som slut på en tillrättavisning af nyss antydda beskaffenhet.

»Då», säger förf., »en af de vördade äldste efter en stund lämnade sin stenbänk för att träda ut ur kretsen, ropade Dionysos med hög röst och en försmädlig axelryckning:

– Gif pratmakarn en fot i rumpan!»9

Och å sid. 112 i *Dikter* talas om en »yrväckt friarsven» som blef så arg på sin kärleks föremål, att han

slog hennes trut igen.

Äfven i andra skaldestycken har författaren ådagalagt, att han ej försmår grofkorniga uttryck. Se t. ex. s. 103 o. 189 i Dikter.

Men jag återgår till frågan om hr von Heidenstams uttalanden i religiösa och moraliska ämnen.

Å sid. 46 i *Vallfart och Vandringsår* inskjuter förf., helt omotiveradt och utan samband med eller anslutning till det omgifvande innehållet, en liten antydan om hvad »tro» är för något.

Öppet var det [ett Isistempel] som jämt men vaktadt af stirrande
sfinxer
samt af människans tro; *och vantro och tro är detsamma.*
Genom pylon och förgård låg vägen öppen för alla.

Sistnämnda poem afslutas (s. 56) med en på sätt och vis ståtlig epilog, »Hatorprästernas sång till Ptah». Der finnes en i klingande rytmer inbäddad dogm af följande innehåll.

Om, mena dessa uppbyggelsepredikanter, Gud har skapat allt hvad vi förnimma, »*då har det onda äfven dig till far*» [hvilket nonsens här måste betyda: *så har äfven det onda dig till far*]. Och vidare:

Hvad Gud har skapat måste vara godt.
Hvad människorna nämna synd och brott
är synd och brott i deras ögon blott.
Det [=synd och brott!] *är en himlens röst, som jorden falskt förstått.*

Det säger sig nästan sjelf, att sådant der ej kan ha ingått ens i den tämligen lågt stående fornegyptiska religionen.

I det, äfven från islamitisk synpunkt betraktadt, frivola stycket »Ja, du är tung, men kärleken är stark» (Vallf. 93 o. f.) skildrar förf. i sympatisk och helt allvarlig ton ett kärleksäfventyr, som gör ett vidrigt intryck, särskildt derigenom att han låter en far – »en grå scheriff» i Trebisond – på ett ytterst brutalt, men tillika sentimentalt sätt, »så rörd som aldrig förr», uttala stor belåtenhet med sin enda, honom mer än allt annat kära, men grufligt erotiska dotters och hennes älskares »fria förbindelse» med hvarandra. Sedan nämligen den svaga, men genom sin kärlek starka damen och den jettelike älskaren hade medelst ett rep kommit från hennes rum ned på marken och hon, barfota – för att inga fotspår af »jätten» skulle röja

hemligheten –, släpat honom på sina axlar ett stycke bortåt öfver den snötäckta gården och stod i begrepp att repledes återvända till sitt rum, kommer hon till sin förskräckelse under fund med att den grå scheriffen bevittnat hela den listiga manövern. Men hon blir af honom straxt lugnad med dessa faderliga ord:

»Må *andra* gubbar eller *gummor* bruka
att slå som hökar på de unga ner,
jag grät i fönstret, men af afundsjuka,
jag grät, att inte jag var en af er»[!].

Uttrycket »andra gubbar eller gummor» (det är en manlig individ som har ordet) är ju ganska löjligt och tillika – om man betänker, att det förekommer hos en författare hvilken gång efter annan ropats ut som vår främste, vår mest konstnärlige och vår mest klassiske – i hög grad öfverraskande. Hvad åter slutorden vidkommer, vare sig de skola betyda »var den tredje i laget» eller »var den ene [= i stället för den ene l. ena] af er» (någon annan tolkning medger ej *ordalydelsen*), så äro de i allra högsta grad vidriga, men onekligen en »värdig» afslutning på stycket i dess helhet.

Äfven detta poem har fått i oförändradt skick öfvergå från första upplagan till den andra.

I en not omtalar förf., att grundmotivet till denna *österländska* dikt är hemtadt ur en bekant *tysk* kärlekshistoria från medeltiden. Månne ej detta grundmotiv blifvit genom vår svenske diktares fantasi och poetiska framställning i betydlig mån förfuskadt?

Af hr von H:s många skaldefunderingar om sedlighet må slutligen äfven ur *Dikter* några få profbitar här meddelas.

När dottern ljuger inför sin mor,
då är kärlekens prisade sol uppgången.
När hon ljuger för den, hon trohet svor,
då älskar hjärtat för andra gången (s. 41, i »Barndomsvännerna»).

Det är en båld krigsman, som – efter att, »sönderrifven och varm», ha klättrat »från en ung baronessas fönsterkarm» – ser kring gatan och, utan några invändningar från skaldens sida, uttalar de senast anförda orden.

Hvilket värde har den famnen,
som mig ingen fara kostat?
Släpad från en öfvervunnen
smeker kvinnan först som kvinna (Ib. 93).

Att här i både interpunktionen och ordföljden röja sig betänkliga fel anmärkes i förbigående.

I döttrar, som flydden ur modershus
och vid kärastens skuldra dröjden,
i edra hjärtan där flammar den ljus
den heliga lågan af höjden,
den kärlek som offrar besinningslöst
och aldrig köpslår om lön (183).

Af de ofvan citerade yttrandena i religion och moral har förf. naturligtvis icke uttalat alla i sitt eget namn. Än är det en gitarrspelare, än Hatorprester, än en betydligt urspårad officer och i ett fall en viss trumpen gammal Damon som författaren är taleman åt. Det der om ljugandet för en mor är, såsom redan nämnts,

lånadt ur »Barndomsvännerna», hvars hufvudinnehåll lär, enligt offentligt meddelad uppgift af en bland hr von H:s allra ifrigaste beundrare, vara »en grym och blodig satir öfver kärleken»; det i klangfulla rytmer affattade lofprisandet af döttrar som flytt ur modershus och dröjde vid kärastens skuldra o. s. v. tillhör ett poem med titeln »Barrikadsång», hvars ohyggliga innehåll väl icke får anses uttrycka något af författarens personliga åskådning.

Mången torde likväl gerna sett, om poeten hade på något af de nu nämnda ställena gjort en otvetydig bekännelse angående sin egen uppfattning af sedlighetens och kärlekens väsende. Att blott »satirisera» öfver sådana ämnen som de nyss berörda är nog inte något bra sätt. Här gäller det ingalunda blott fel af de vanliga slagen, utan äfven *brott* som måste inordnas i någon bland skurkstreckens allra första rangklasser. Men om sådana streck göra sånggudinnorna bäst i att förhålla sig stumma, öfverlemnande domen åt

»den nattomhöljda erinnyn10,
hvars bröst än aldrig bevektes»,

och, der så ske kan, åt – kriminaldomstolarna.

* * *

Af hr von Heidenstams vittra alster i bunden stil hör ganska mycket till reflexions- eller tankelyrikens område. Detta är nu godt och väl; hufvudfrågan här gäller beskaffenheten och värdet af de mångahanda reflexioner skalden väft in i sina dikter. Att rätt många af dessa hafva intresse och betydelse må villigt erkännas. Men ett stort antal af dem äro nog sådana, att de bort få stanna hos upphofsmannen såsom hans fullkomligt privata egendom. Författaren lider nämligen af den auktorliga svagheten att gerna dels framkasta rena paradoxer och bisarrerier, dels, äfven när ett verkligt tankeinnehåll föreligger, behandla det på ett ofullständigt och oklart sätt.

Utan alla reflexioner anföras ur *Dikter* några exempel som utgöra stöd för det omdöme jag nyss fällt.

De djupa känslornas orgelmusik
först spelar, när kärleken söfts i ditt hjärta.
Är modern ej mer än en smekande snärta?
Men det barn, som hon kysser är kärlekens lik (43).

Först *när de unga stå*,
böjda af ålderns börda,
framför sin väntande bår,
prisa med saknad *de*, rörda,
korta lifvets försvunna år (150).

Tre ting bli löjliga: att hvar man går
ha otur midt för sina egna drängar,
att *ligga jordad sedan tio år*
och att ha allt för godt om sparda pengar (191).

Jag står den åldern nära,
där ingen[!] människorna mer
kan älska eller ära (199).

Hvad outgrundligt i djup blef byggdt,

trots alla dina docenter[!],
det dömer du vid din middag tryggt
och hamrar på som tangenter (215).

En post gick framför kyrkan klädd
som reglementet lärer,
men *skaldens syn blir aldrig* sedd
af män som fått revärer (219).

Det der förefaller ju öfver måttan kostligt, när man påminner sig, att i många länder, äfven vårt och våra grannriken, åtskilliga framstående, ja äfven verkligt stora skalder befunnit sig i en sådan ställning, att de »fått» och burit revärer.

Bland »Ensamhetens tankar» i *Vallfart och Vandringsår* (133) finnes en strof om hemlängtan:

Jag längtar hem sen åtta långa år.
I själfva sömnen har jag längtan känt.
Jag längtar hem. Jag längtar hvar jag går
– men ej till människor! Jag längtar marken,
jag längtar stenarne där barn jag lekt.

På de grofva språkfelen i de af mig kursiverade raderna har jag i annat sammanhang fäst uppmärksamhet. Här beder jag läsaren tänka sig hur det skulle vara beställdt med fosterlands- och hembygdskärleken, om ett större antal menniskors patriotism vore af samma art som författarens[11].

* * *

Genom den undersökning jag nu meddelat – så ofullständig den också är – tror jag mig ha ledt i bevis, att hr von Heidenstam hvarken är så formfulländad och klassisk eller med afseende på innehållet i sina versifierade arbeten till den grad utmärkt, som en och annan estetisk bedömare sökt göra troligt.

Må nu äfven andra, ju fler dess bättre, anställa en omsorgsfull pröfning af såväl formen som innehållet i denne författares metriska arbeten och derefter säga oss huruvida icke hr von H. hittills visat sig för obetydlig att tagas med i räkningen, när det gäller att uppnämna våra skalder af de högre ordningarna.

Troligen skall, åtminstone från något håll, läggas mig till last, att jag anfört onödigt många bevis till stöd för mina omdömen. På en eventuell klandertalan i den riktningen svarar jag redan nu följande. Om jag hade tagit till uppgift att skrifva blott en vanlig anmälan af hr von Heidenstams båda diktsamlingar, så hade säkerligen en tiondedel af mina citater varit tillräcklig. Men jag har syftat högre: jag har velat smida ett litet bräckjern som skulle kunna i sin mån bli af nytta för brytande af en, enligt min tanke, på konstladt sätt af vissa opinionsmakare utbredd föreställning, och ur denna synpunkt torde en viss rikedom på bevismaterial ha betydelse och värde.

Påstår någon, att tonen i min kritik der och hvar är för skarp, så genmäler jag, att, äfven om så skulle vara, den likväl är »blid som en kollekt» i jemförelse med åtskilligt af hvad hr von Heidenstam sjelf producerat i flere af sina anfall och kalabaliker.

I hvad jag nu yttrat om Verner von Heidenstam finnes alls ingen förnekelse af att han eger verkligt skaldegry. Öppet och fritt instämmer jag i den meningen att några få af hans dikter, företrädesvis bland dem som återfinnas i »Vallfart och Vandringsår», och delar af andra ega ett bestående värde. Utan skaldeblod i

ådrorna skulle han nog ej kunnat åstadkomma t. ex. följande:

Där innerst i min ande bor en gnista;
att lyfta den i dagen blef mitt mål,
min lefnads lif, mitt första och mitt sista.

Hon gled mig undan, tärde och förbrände.
Den lilla gnistan är min rikedom;
den lilla gnistan gör mitt lifs elände (Vallf. 131).

Men det allra mesta i författarens båda diktsamlingar är hvad *språkbehandlingen* vidkommer bristfälligt, och till innehållet äro en stor mängd af hans poemer, helt eller delvis, så tarfliga, smaklösa eller rent af vidriga, att, om vår poesi skulle hädanefter utveckla sig med dem till förebilder, ett *nedan* i denna konstart vore att emotse.

Noter
1)

Den framstående filologen och professorn Johan Storm utförde 1898 en allvarlig och närgående undersökning af åtskilliga norska författares, särskildt Ibsens och Björnsons, språkbehandling, och resultaterna af denna synnerligen intressanta kritik ha mig veterligen icke blifvit i något hufvudsakligt afseende gendrifna.

2)

Bellmans arbetande med fingrarna m. m., när han, under förberedelserna till en improvisation, sökte efter en melodi, hette på hans ungdomsvänners konstspråk »operera».

3)

I Vallfart och Vandringsår s. 40 heter det:

.. då människan trodde sig sitta re'n
på paradisets tröskelsten,
om hon mot kvälln fick stampa
af mossa *och* mull sin säng
samt hänga i taket en lampa
och fila en tagelsträng,

Der har, enligt min tanke, hr von H. ett skäl för utbyte af *och* mot *samt.*

4)

Det skaldestycke som släppt till denna strof heter »*I Bougival.* Brottstycke ur 'Jupitershufvudet', en längre ofullbordad dikt, i hvilken Den Heliga Gamla uppträder som en allegorisk representant för den Gamla Människan, som, tusenåriga utopier till trots, ännu är vår drottning».

5)

Kursiveradt af författaren sjelf.

6)

Rimmande med skräck och däck.

7)

För många år sedan lefde en forskare, som tillika var en flitig och mycket ansedd författare, men hvars stil kännetecknas af en viss torrhet. Detta fel kom den lärde sjelf under fund med och vidtog en ganska klipsk åtgärd för dess afhjelpande. I sitt skrifbord hade han nämligen en särskild låda der han nedlade papperslappar med bildliga uttryck som i hans poetiska stunder fallit honom i sinnet och som han då upptecknat. När nu, säger traditionen, vår skriftställare under sitt författande märkte, att framställningen ej ville ta vederbörlig flygt, drog han ut sin »bildlåda», sökte der upp en eller annan metafor som tycktes honom egnad att skänka lif åt texten, infogade den så der på måfå och fick på detta enkla sätt små poetiska oaser i sina skrifters torra öcknar.

Det skulle vara af intresse att veta om inte en del af hr von Heidenstams metaforer tillkommit och placerats efter samma konstnärliga metod.

8)

I minst två upplagor af en minnesteckning öfver J. L. Runeberg lemnas den uppgiften att man åt honom hade inrättat en stol som han kunde sätta i gång »medelst en *väf*».

9)

Straxt före de ofvan citerade orden och som ett slags motivering till dem yttrar förf.: »Den gudafödde hade ... märkt, att ingenting bestack jordens ungdom lättare än tre ting: *ett oförväget uppträdande, en motsägelse och ett groft ord. – Han beslöt att vinna ungdomen.*» (Kursiveradt af broschyrförf.)

10)

Erinnyerna äro, enligt den grekiska mytologien, gudinnor, hvilka i hämnande vrede straffa dem som förgått sig mot familjens och sammanlefnadens af naturen helgade rättigheter. Dessa väsenden tillhöra icke »den *lata* antiken», utan äro i ständig verksamhet.

11)

För kuriositetens skull må nämnas, att just den i texten anförda strofen blifvit af en bland författarens beundrare framhållen såsom ett sannt och gripande uttryck af »skaldens egen inre känsla» och att författarinnan Ellen Key egnat samma strof en entusiastisk lofprisning, som bland annat innehåller följande:

»Ställdes Sverige genom någon obeveklig censur inför tvånget att ur sin patriotiska diktning utesluta *Svea* eller de fem raderna:

Jag längtar hem etc., etc. ...,

då vore det dessa rader, som de för mig oumbärliga, jag tiggde om att få behålla. Kunde någon ton af den svenska sången ännu i döden nå mitt öra, då vore det visserligen *Hemmet*».

Jag uppmanar den ärade läsaren att härvid tänka på skalden Erik Sjöbergs tröstande och lugnande

Alla vi äro ej tokiga än.